

TÕULOOMAKASVATUS

14

2/2011

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIT
EMÜ VETERINAARMEDITSIIINI JA
LOOMAKASVATUSE INSTITUUT

ISSN 1406-3395

Ühistegeliste seltside tegevus on kevadkuudel tihe

EK Seltsi liikmed pidasid ägeda aastakoosoleku 20. aprillil, kahjuks puudus kvoorum

Juhatuse esinaine Monika Jõemaa esitab aruannet koos juhatuse liikmetega

Eesti Hobusekasvatajate Seltsi 14. aprilli koosolekul kõneles esmakordselt Helir-Valdor Seeder

Käde Kalamees andis 2010. a maakarja parimale aretajale Liia Sooäarele hõbekarika

Eesti Põllumajandusmuuseumis tähistati 25. mail põllumajandusreformi 20. aastapäeva

Akadeemiline Põllumajanduse Selts tähistab (18. mail) jätkuvalt oma 90. aastapäeva

Europarlamenti saadiku Ivari Padari teemaks oli põllumajanduse päevaprobleemid

Aupresidendil Olev Savelil paluti rääkida tulevikuvisionist

NR. 2 JUUNI 2011

Hea lugeja!

SISUKORD

Loomakasvatus

2 L. Jürgenson. Eesti loomakasvatus 2011. a I kvartalis

Veised

- 4 T. Põlluäär. EPK tõu aretusmaterjal (2011. a esimese hindamise järgi)
6 K. Kalamees. Eesti maakarja pullid ja spermavarud
9 O. Saveli. Jõudluskontrollist aastaraamatute põhjal

Sead

12 P. Kütt. Kanada õppepäev

Lambad ja kitsed

- 13 K. Vikat. Lammaste jõudluskontrolli tulemused 2010. aastal
16 A. Mets. Algaja kitsekasvataja üllatused ja murtud müüdid
18 A. Väli. Soodne, moodne ja tervislik elukeskkond lammastele

Referaadid

19 C. Simantke, S. Waiblinger. Ka sarvedega võib elada

Kroonika

- 21 T. Bulitko. Leino Vessarti mantlipärijaks valiti Aldo Vaan
22 K. Sepp. Tori hobusekasvanduse juubeliaasta
23 K. Sepp. Piirkondlikud jõudluskatsed noorhobustele
25 O. Saveli. Arutelud Jõudluskontrolli Keskuse tuleviku üle
27 T. Bulitko. Hiina põllumajandusdelegatsioon Eestis
28 T. Põlluäär. Eesti punase tõu viss 2011 selgunud

A. Tänavotsa foto

Lugedes meie ajakirja „Hea lugeja“ rubriigi viie ja kümne aasta tagust artiklit, tuleb tsiteerida klassikut, kelle tööleasumisest Tori hobusekasvanduse territooriumil asuvasse veiste seemendusjaama täitus 6. aprillil 50 aastat. Tollal elas Tori rahvas aktiivset elu, eestvedajaid oli EPAst tulnud üle tosina. Pühapaiku oli Toris kaks: põrgu ja hobusekasvandus. Hobusetallides oli tori tõu paremik, treeningud toimusid iga päev, sest periooditi leidsid ajutise elukoha ka sugutäkkud. Tallide ja seemendusjaama ümbrus pidi igati korras olema, sest turistide vool oli nii suur, et segas isegi spetsialistide tööd. Tuli käia külakorda giidiks, et tutvustada Eesti parimaid hobuseid, Tori kui tippmajandit, muidugi põrgut ja surnuaeda.

Kuidagi vaikseks on jäänud Tori (suksutallis on veel hobuseid ja päris häid). Ainult kiriku taastamise õnnestunud äriprojekt annab Torist teada mõni kord aastas. On küll ettevõtjaid, kuid ühist peremeest (valda?) on vähe märgata. Tallide ümbrus, lagunevad hooned ja nende vaheliste alade korrashoid peremehe kätt küll ei väljenda. Omanik on riik, rentija OÜ Tori Hobusekasvandus ja kehtib nendevaheline leping 30 aastaks.

Kui tsiteerida kümne aasta tagust seisukohta, tuleks erastamine lugeda ebaõnnestunuks. Ja nüüd? Ikka puudub eesti ohustatud tõugudel aretusmaterjali „varjupaik“, jõudluskontrolli tarvis katsete ja võistlusteks treeningukoht. Need kohustused on lepingust välja jäetud. Eesti Hobusekasvatajate Seltsi kontor on Toris, aastaid oldud valmis juhtima riigi aretustoetuse abil kasvanduse funktsioone Eestis. EHSi üldkoosolekul 8. juunil pöördus Vambola Bakhoff riigikogu kultuurikomisjoni ja põllumajandusministri poole isikliku ettepanekuga taastada Tori hobusekasvandus riigiosalusega sihtasutusena. EHSi liikmed toetasid ühehäälselt tema ettepanekut.

Teiselt poolt tuleb toetada põllumajandusministri Helir-Valdor Seederi ettepanekut Jõudluskontrolli Keskuse kui riikliku asutuse üleandmist suurimale jõudluskontrolli tarbivale aretusühingule – Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistule. Põhimõtteline eripärasus seisnebki selles, et riigiasutust finantseerib väikeses osas riik, ülejäänud sissetulek laekub loomakasvatajate või nende aretusühingute teenustasudest, sealhulgas riigipoolse aretustoetuse abil. Ka edaspidi peaks jääma riigitoetus, sest loomakasvatajad pole senini nii rikkad, et suudaksid täies mahus kinni maksta jõudluskontrolli teenust. Kaks erinevat asutust oma erinevate funktsioonidega, aga mõlemad teenindavad tõuaretajaid eesmärgiga aretada edasi kohalike tõuge või säilitada väärtuslikku genofondi. Sõltuvalt töö iseloomust võib omandivorm olla aga erinev.

Olev Saveli

L O O M A K A S V A T U S

Eesti loomakasvatus 2011. a I kvartalis

Liina Jürgenson

Põllumajandusministeeriumi loomakasvatusteaduste büroo juhataja

Statistikaameti andmetel oli vabariigis 31. märtsi seisuga 238 400 veist (sealhulgas 96 400 piimalehma), 380 700 siga, 101 700 lammast ja kitsi ning 2 086 500 lindu. Eelmise aasta sama ajaga võrreldes on kasvanud veise arv kokku 1% (tabel 1), piimalehmade arv on jäänud samaks. On heameel tõdeda, et vaatamata seakasvatuse raskele olukorrale on sigade arv I kvartalis aastataguse perioodiga võrreldes kasvanud 3%. Lammaste ja kitsede ning lindude arv on langenud, vastavalt 7% ja 3%.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 31. märts (tuhandetes)

Näitajad	2010	2011	2010/2011	
			+/-	%
Veised	236,3	238,4	+2,1	101
sh piimalehmad	96,2	96,4	+0,2	100
Sead	369,5	380,7	+11,2	103
Lambad ja kitsed	108,8	101,7	-7,1	93
Linnud	2142,1	2086,5	-55,6	97

Allikas: statistikaamet, põllumajandusministeerium

Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Ameti (PRIA) põllumajandusloomade registris oli 31. märtsi seisuga veiseid kokku 238 025 (tabel 2), neist piimatõugu lehma 96 622 ja lihatõugu lehma 12 939. Lambaid oli registris 70 906 ja kitsi 3004. Põllumajandusloomade registri kahe viimase aasta I kvartali andmeid võrreldes selgub, et kõikide loomaliikide osas on loomade arv suurenenud. Kõige rohkem suurenes lihatõugu veiste (18%) ja kitsede arv (17%). Lammaste arv on suurenenud 4% ja piimatõugu lehmade arv 0,1%.

Jätkuvalt on kõige enam piimatõugu lehma Järva-, Lääne-Viru- ja Pärnumaal, kusjuures kahe viimase aasta I kvartali võrdluses on piimakari kasvanud kõige enam Tartumaal (1374 võrra) ja kahanenud Võrumaal (757 võrra). Lihatoõugu lehmade arv on eelmise aasta sama ajaga võrreldes kasvanud kõikides maakondades, kuid nii nagu varasematel aastatel on kõige enam lihatõugu lehma Saare-, Lääne- ja Raplamaal. Põllumajandusloomade registrisse on kantud 13 erinevat lihaveise tõugu. Kõige enam on aberdiini-anguse, herefordi ja limusiini tõugu veiseid.

Lambaid kasvatati 2011. a I kvartalis kõige enam Saaremaal, kusjuures eelmise aasta sama ajaga võrreldes suurenes lammaste arv kõige jõudsamalt Lääne-Võrumaal (1491 võrra). Kitsi kasvatati kõige enam Pärnumaal ja

võrreldes 2010. aasta I kvartaliga suurenes seal ka kitsede arvukus kõige rohkem (216 võrra).

Tabel 2. Loomade arv maakondades seisuga 31. märts 2011

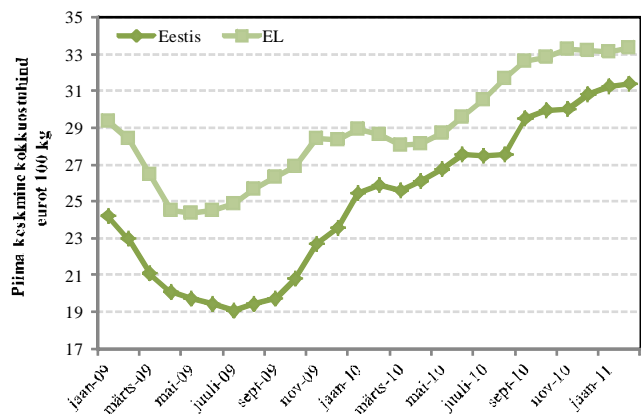
Maakond	Veised kokku	Piimatõugu lehmad	Lihatoõugu lehmad	Lambad	Kitsed
Harju	12 738	4835	801	6062	170
Hiiu	4530	656	1042	3405	137
I-Viru	5678	2079	426	1795	174
Jõgeva	21 100	9803	435	1683	49
Järva	30 076	13 929	460	2979	154
Lääne	11 138	3196	1595	3585	388
L-Viru	27 872	11 684	1127	5902	229
Põlva	13 728	6311	350	4693	108
Pärnu	23 878	10 182	1212	4685	667
Rapla	17 016	6158	1315	3347	134
Saare	16 525	5648	1677	12 490	251
Tartu	17 018	7689	219	5198	149
Valga	10 240	3822	634	6211	69
Viljandi	17 458	7609	741	3550	97
Võru	9030	3021	905	5321	228
Kokku	238 025	96 622	12 939	70 906	3004

Allikas: Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Ameti

PRIA põllumajandusloomade registri andmetel oli 31. märtsi seisuga Eestis kokku 5025 veisekasvatajat, 166 võrra vähem kui kolm kuud tagasi. Piimakarjakasvatajaid oli 3678 (116 võrra vähem) ja lihatõukasvatajaid 1136 (28 enam), 211 loomakasvatajat pidas mõlemat tüüpi veiseid. Lammaste pidajaid oli 31. märtsi seisuga 1921 ja kitsapidajaid 545. Seega võib öelda, et lihaveise kasvatamine on jätkuvalt populaarne ning ka kitsekasvatus näitab kasvu-tendentse.

Piimatootmine. Piima toodeti 2011. aasta I kvartalis 167 823 t, mis on 6356 t võrra ehk 4% rohkem kui möödunud aasta I kvartalis. Lehma kohta lüpsiti I kvartalis keskmiselt 1699 kilogrammi piima, mis on 59 kg enam kui 2010. aastal samal perioodil.

Piimatööstustele realiseeriti I kvartalis 149 800 t 4,1% rasva- ja 3,4% valgusisaldusega piima, mis on 10 000 t võrra ehk 7% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil. Piimatööstustele realiseeritud piima osatähtsus kogu piimatoodangust oli 89% ning kokkuostetud piimast kuulus eliitsorti 67% ja kõrgemasse sorti 32%. Võrreldes eelmise aasta I kvartaliga suurenes piimatööstustele

Joonis 1. Piima keskmine kokkuostuhind Eestis ja EL-s 2009–2011 kuude kaupa

realiseeritud eliitpiima osatähtsus 3 protsendipunkti võrra, kõrgema sordi osatähtsus on jäänud samaks.

Piima keskmine kokkuostuhind oli 2011. aasta I kvartalis 316.6 €t (joonis 1), mis on 60.3 €t ehk 23% kõrgem kui eelmisel aastal samal perioodil. Märtsis maksti piima eest keskmiselt 323.6 €t, mis on kõrgeim viimaste aastate keskmisest. Euroopa Liidu piima keskmise kokkuostuhinnaga võrreldes on Eesti piimahind aga madalam. Eelmise aasta lõpus tegi Eesti piima kokkuostuhind läbi suure tõusu ning vahe EL keskmisega vähenes oluliselt, selline seis on jätkunud ka käesoleva aasta I kvartalis (joonis 1).

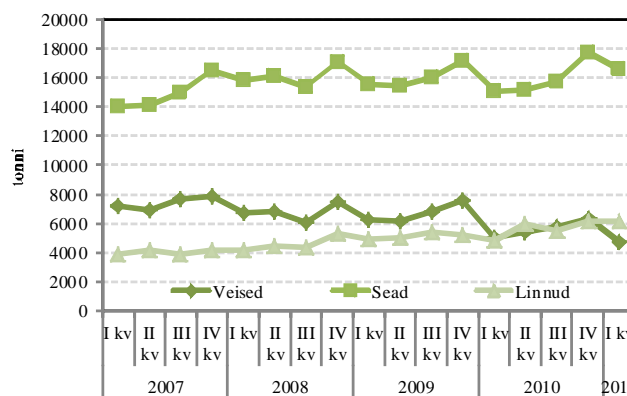
1. aprillil 2009. a alanud kvoodiaastast suureneb Eesti kvoot ÜPP tervisekontrolli otsustest tulenevalt 1%. 2010/2011. kvoodiaastal on Eestile määratud piimakvoot 672 547 t, millest tarnekvooti 664 759 t ja otseturustuskvooti 7788 t, mis oli jagatud 1027 kvoodiomaniku vahel. Eesti pole seni piimakvoodi täitmisele isegi väga lähedale jõudnud ning piimatootjad pole kvoodi näol realselt toimivat piirangut tundnud. PRIA esialgsel andmel tarnisid tootjad 31. märtsil 2010. a lõppenud kvoodiaastal Eestis kokkuostjatele 600 816 t piima ja otseturustus oli 5541 t piima. Tarnekvooti täideti 90,38% ja otseturustuskvooti 71,14%.

Lihatootmine. 2011. aasta I kvartalis toodeti tapaloomade ja -lindude elusmassi kokku 27 837 t, mis on eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 2523 t võrra ehk 10% rohkem (tabel 3).

Tabel 3. Lihatoodang elusmassis I kvartalis (tonnides)

Näitajad	2010	2011	2010/2011	
			+/-	%
Tapaloomade ja -lindude elusmass	25 314	27 837	+2523	110
sh veised	5059	4711	-348	93
sead	15 029	16 563	+1534	110
lambad ja kitsed	363	393	+30	108
linnud	4863	6170	+1307	127

Allikas: statistikaamet, põllumajandusministeerium

Joonis 2. Tapaloomade ja -lindude elusmass aastatel 2007–2011 kvartalite kaupa, tuh t

Vähenes vaid veiseliha tootmine (7%), suurenes aga linnuliha (27%), sealiha (10%) ning lamba- ja kitseliha (8%) tootmine.

Sealiha. 2011. aasta 31. märtsi seisuga suurenes nii sigade arv kui ka sealihatoodang. Sealiha toodeti 2011. aasta I kvartalis elusmassis 16 563 t (joonis 2), mis on 1534 t võrra ehk 10% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil. Sealiha osatähtsus kogu lihatoodangus on 59% (elusmassis), mis on sama suur kui eelmisel aastal, olles toodetavatest lihaliikidest kindlalt esikohal. Lihatöötlemisettevõtte otsid kokku 94 900 siga, sealiha toodeti 7447 t. Sea lihakeha keskmine mass oli 78 kg.

Eesti Konjunkturiinstituudi andmetel oli sealiha keskmine kokkuostuhind tapamajades 147 €100 kg. Eelmise aasta sügisest maailmaturul alguse saanud teraviljahinna tõus, millele ei järgnenud sealihahinna tõusu, vaid langus, tekitas sealihasektoris väga keerulise olukorra. Euroopa Liidu sealiha keskmised hinnad jätkasid sesoonsel langust, olles jaanuaris 135.31 €100 kg. Eesti sealiha keskmised hinnad on valdavalt Euroopa Liidu sealiha hindadest kõrgemad, kuid veebruaris langesid siiski madalamale (Eesti 141.73 €100 kg, EL 144.04 €100 kg). Eriti raske olukorras olid aga põrsatootjad. Põrsaste keskmine hind langes käesoleva aasta veebruaris Eestis 36 €põrsas, mis on 4% väiksem kui aasta tagasi.

Tulenevalt sealihatootjate raskustest avati veebruaris Euroopa Liidus sealiha eraladustamise meede. Eelnevalt kindlaks määratud tooteid saab ladustada, makstes ladustajale toetust kas 90, 120 või 150 päeva laos hoitud toodete eest. Ka Eestis kasutati seda võimalust, esitati ja sai heakskiidu 11 toetuse taotlust.

Veiseliha. 2011. aasta 31. märtsi seisuga kasvas veiste arv, kuid kahanes veiseliha toodang. Veiseliha toodeti 2011. aasta I kvartalis elusmassis 4711 t, mis on eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 348 t võrra ehk 7% vähem. Veiseliha osatähtsus kogu lihatoodangus moodustas 17% (elusmassis). Lihatöötlemisettevõtete kokkuostetud 7900 veisest saadi 1864 t liha, mis on 169 t võrra ehk 8% vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Jätkuvalt on veiseliha tootmisel suurim osatähtsus lehmalihal, moodustades 2011. aasta I kvartalis kogu veiselihatoodangust 64%.

2011. aasta I kvartalis oli Eesti Konjunkturiinstituudi andmetel veiseliha keskmine kokkuostuhind tapamajades

184 €/100 kg, mis on 2% kõrgem kui aasta tagasi. Kõrgemat hinda maksti C-kategooria (härjad) rümpade eest, 251 €/100 kg, ja madalamat D-kategooria (lehmad) rümpade eest, 158 €/100 kg. Euroopa Liidu hinnataseme-ga võrreldes on Eesti veiseliha hind madalam. I kvartalis oli Euroopa Liidu noorpullide R3 keskmine hind 349.19 €/100 kg ja lehmade O3 keskmine hind 248.39 €/100 kg.

Lamba- ja kitseliha. 2011. aasta 31. märtsi seisuga vähenes lammaste ja kitsede arv, kuid lihatoodang suurenes. 2011. aasta I kvartalis toodeti lamba- ja kitseliha elusmassis 393 t, mis on 30 t võrra ehk 8% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil. Kui 2011. aasta I kvartalis osteti kokku 1100 lammast ja kitse ning neilt saadi 18,7 t liha, siis eelmisel aastal samal perioodil osteti kokku sama palju loomi ning neilt saadi 19,6 t liha. Lamba- ja kitseliha osatähtsus kogu lihatoodangus elusmassis moodustas 1,4%.

2011. aasta I kvartalis oli Eesti Konjunkturiinstituudi andmetel lambaliha keskmine kokkuostuhind tapamajas 289 €/100 kg, kõrgem hind oli märtsis (318 €/100 kg). Eelmise aasta sama ajaga võrreldes on lambaliha hind tõusnud 15%. Euroopa Liidu keskmine raskete lamba-rümpade hind oli käesoleva aasta I kvartalis 478.20 €/100 kg, kusjuures märtsis oli viimaste aastate kõrgeimal tasemel (491.34 €/100 kg). Kergete lambarümpade keskmine hind oli I kvartalis keskmiselt 563.51 €/100 kg, olles viimase viie aasta madalaim.

Linnuliha. 2011. aasta 31. märtsi seisuga vähenes linnude arv, kuid suurenes linnulihatoodang. Käesoleva aas-

ta I kvartalis toodeti linnuliha elusmassis 6170 t, mis on 1307 t võrra ehk 27% rohkem kui eelmisel aastal samal perioodil. Linnuliha osatähtsus kogu lihatoodangus (elusmassis) moodustas 22%. Sarnaselt sealihatootmisega mõjutab linnulihatootmist suurel määral söödahind. Kõrgele tõusnud teraviljahind ei jätnud mõju avaldamata ka linnukasvatusele. Linnulihatootmise kasuks räägib aga suur nõudlus ja kallinev linnuliha hind.

Eestis on vaid üks linnulihatootja, seega ei ole linnuliha tootjahinnad avalikud. Euroopa Liidu I kvartali linnuliha keskmine tootjahind oli 179.02 €/100 kg, mis on kõrgem viimase viie aasta keskmisest. Eesti Konjunkturiinstituudi andmetel oli I kvartalis broileri jaehind (käibemak-suga) tavakauplustes 2.58 €/kg (kohalik toodang) ja 2.49 €/kg (importtoodang).

Munatootmine. Mune toodeti 2011. aasta I kvartalis 46 175 000, mis on 1 625 000 muna võrra ehk 3% vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. I kvartalis saadi kana kohta keskmiselt 65 muna, mis ei ole muutunud eelmise aasta sama perioodiga võrreldes. Munatootmise languse põhjuseks on ühelt poolt sööda kallinemine, aga ka nõud-luse samal tasemel püsimine ja tugev konkurents.

I kvartali L- ja M-kategooria munade hind oli 98.21 €/100 kg, mis on viimaste aastate madalaim. Euroopa Liidu keskmine munade hind oli I kvartalis 106.74 €/100 kg. Järgmisest aastast alates ei ole enam lubatud munakanu täiustamata puurides pidada, seega on hakatud koguma eraldi puurispeetavate kanade munade hindu. Keskmiste hindadega võrreldes on puuris peetud kanade munade hind 2 €/100 kg madalam.

VEISED

EPK tõu aretusmaterjal (2011. a esimese hindamise järgi)

Pm-mag Tõnu Põlluäär
ETKÜ tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Kuni viimase hindamiseni oli EPK pullide hindamisel probleemiks, et välimiku üldtunnuste aretusväärtus oli päris hea, kuid üksiktunnuste hinnangud kohati väga madalad. Näiteks hea udara aretusväärtusega pull ei pruukinudki udarat parandada. Põhjus oligi selles, et aretusväärtuste hindamise aluseks olid vaid üldtunnused ega arvestatud üksiktunnuseid. Nüüd on see probleem lahendatud. EPK pullide aretusväärtuse hindamismudelit on muudetud 2011. a esimesest hindamisest nii, et arvestatakse nii üld- kui ka üksiktunnuseid. Nii saame täpsema info pulli tütarde välimikutunnustest ja saame aretada soovitud suunas. Aretusväärtuste arvutamisel arvestatakse tunnuseid järgnevalt.

Tunnus	Üldhinne	Üksiktunnused	Kokku
Tüüp	25%	75%	100%
Udar	25%	75%	100%
Jalad	50%	50%	100%

Seega need näitajad ei peegeldu kolme keharegiooni osakaalu välimiku üldhinnangus, vaid regiooni üldhinde ja selle üksiktunnuste suhet keharegiooni üldhinnangus.

Aretuspullide üle ei saa otsustada ainult üldtunnuste põhjal. Kindlasti peab jälgima üksiktunnuste hindeid. Seepärast tutvustame parimaid aretuspulli ja loodetavasti on järgnev materjal aretajatele täpsemate otsuste tegemiseks vajalik. Kokku on eesti punase tõu aretajatele pakku-da 13 omaaretatud, 8 punast import- ja 12 RH pulli.

Ascon 392 (Ascona x OJY Mabru x Alster-Red) sündis 2006. a Tartu Agro ASis. Taani punase tõu pulli Ascona ainus poeg, kes praegu on Eesti aretuses. Väga kõrge piimaaretusväärtus (122), piimatoodangu (+893 kg) kui ka

valgusisalduse (+0,10%) hea parandaja. Väga kõrge on Asconi tütarde SSAV (117), samuti poegivad tema järglased kergesti (121) ja surnult sünde esineb üliharva (119). Viimase kahe näitaja alusel on Ascon pakkumises parim. Välimiku kõik tunnused on positiivsed, parimad on jalad (109). Asconi tütreid on keskmise suurusega (102) ja hea laudja nurgaga (105). Nisade asetus (100) ja sõrgatsi nurk (97) on neutraalsed. Eesudara kinnitus ei ole hea (90) ja udarapõhi asub kannaliigese kõrgusel (87).

Garham 356 (SYD Garant x Hansmoen x Tekslar) sündis 2003. a Sarapiku Piim OÜs. On üks vähestest SYD Garant poegadest, kes on jäänud aretusse, kuigi Garant pärandas oma tütardele jalgade ja udaratunnuste häid omadusi. Garhami tütardele on esimesel laktatsioonil suur piimatoodang (6501 kg; +872 kg) ning rasva- (4,14%) ja valgusisaldus (3,47%; +0,06%). Seega Garhami SPAV (120) on hea. Tütardele on kõrge SSAV (107) ja keskmine STAV (104). Välimiku üldhinnetest on parim jalgade hinne (115), kuid ka udara üldhinne on kõrge (109). Parimad üksiktunnused on udaral: eesudar on hästi kinnitunud (117), tagaudar kõrgel (109), udarapõhi kannaliigese kõrgemal (116) ja nisapikkus hea (106). Välimikus on probleemiks tõusev laudjas (87). Garhami tütreid sünnivad kergelt (116), mistõttu sobib ta hästi mullikate seemendamiseks. Ka surnult sündide sagedus on madal (103).

Carro 359 (Cartoon x Rotterdam-Red x Rosse-Red) sündis 2003. a Tartu Agro ASis. Tütarde esimese laktatsiooni piimatoodang (6577 kg), nii rasva- (4,19%) kui ka valgusisaldus (3,42%) piimas on suur. Seetõttu on Carro piimatoodangu parandaja (+939 kg; SPAV 116). Neutraalsed on SSAV (99) ja SGAV (100), kuid tütreid püsivad kaua karjas – STAV 118. Carro on välimikutunnuste parandaja – tüüp 105, udar 104 ja jalad 112. Üksiktunnustest pärandab Carro oma tütardele suurust (107), hea laudja sirguse (102) ja tugeva sõrgatsi (110). Puuduseks on liiga püstine tagajalgade asetus küljelt vaadatuna (89). Paljudel lehmadel on probleem saabeljalgsusega, neile sobib tagajalgade asetuse parandamiseks just Carro või teised püstise jalaasetusega pullid. Teisisõnu – saabeljalgsust saab parandada püstise jalaasetusega, ja vastupidi (üldjuhul küll aretuses viga veega ei parandata, parandatakse parandajaga). Carro tütreid sünnivad kergelt (108) ja surnult sündide esinemissagedus on väike (107).

Center 381 (FYN Cent x Rotterdam-Red x Kelm) sündis 2005. a Tartu Agro ASis. Taani punast tõugu FYN Cent on EPK lehmadele suurt mõju avaldanud ja loodetavasti teeb seda ka tema poeg. Keskmise piimajõudluse (6641–4,29–3,46) aretusväärtuse (105; +237 kg) kõrval torkab silma tema tütarde piima rasvasisalduse (+0,06%) ja valguprotsendi (+0,01%) hinnang. Centeri tütardele on hea SSAV (106), SGAV (101) ja STAV (119). Tütreid sünnivad taas kergelt (119), kuid esineb ka surnult sünde (97). Tüübi aretusväärtuse (98) kõrval torkavad silma udara (104) ja eriti jalgade hinne (110). Positiivsemateks üksiktunnusteks ongi tagaudara kõrgus (107) ja keskside (112). Samas ühtegi tõsiseltvõetavat negatiivset tunnust Center ei pärandata.

Endiselt on EPK aretajate seas hinnas ka RH pullid, seega siin ka mõni soovitus. **Negatiivsete tulemuste tõttu ei sobi Paolo-Redi ja Marathon-Redi kasutada.** Paolo-Redi

Foto 1. Center

(T. Põlluäär)

SPAV on langenud 97-le ning Marathonil on SSAV 82, SGAV 68 ja STAV 67. Samuti ei soovita EPK tõule Milstrand-Red 6536 spermat, sest tema tütardele on väga halvavad udarad (88). Soovitada saab kahte pulli: Rubert-Red 6364 ja Kismet-Red 56465.

Rubert-Red 6364 (Rubens-Red x Lentini x Koerier) sündis 2004. a Hollandis. 2010. a RH pullidest on ta üks parimaid (SPAV 124 ja +1017 kg), hea STAV (113). Viimaste hindamistega on paranenud SSAV (108), kuid endiselt on madal sigivuse (SGAV 76) väärtus. Probleeme on poegimiskergusega (93) ja surnult sünde on sagedasti (86). Välimik on Rubertil hea, parandades nii tüüpi (115), udarat (109) kui ka jalgu (104). Traditsiooniliselt punasekirjutele holsteinidele parandab ka Rubert oma tütarde suurust (117), kere sügavust (109) ja laudja laiust (117). Positiivne on tagajalgade asetuse (101) ja sõranurga (101) parandus. Negatiivsed on laudja sirguse (84) ja tagaudara kõrguse (94) hinnangud.

Kismet-Red 56465 (Henson-Red x Rubens-Red x Boudewijn) sündis 2005. a Hollandis ja liisiti käesoleval aastal Eestisse. Seega uus RH aretuspull kasutajatele. INTERBULLi hinde järgi on tal väga hea SPAV (118) ja SSAV (120). Tütarde positiivsemateks omadusteks on rinna laius (120) ja kere sügavus (119). Negatiivsemad on laudja sirguse (82) ja udara kesksideme (88) indeksid. Punasekirjute holsteinide hinnanguid ei teisendata Eesti EPK skaalale, vaid tuleb ära oodata siin lüpsvad tütreid.

Pullide valiku aluseks on aretusväärtus. On kaks rühma tunnuseid, mille arvestamiseks sobivad kaks reeglit.

Foto 2. Kismet-Red

(T. Põlluäär)

Esiteks üldtunnused: SPAV, SSAV, SVAV, SKAV, SGAV, STAV, tüüp, udar ja jalad, ning üksiktunnused: suurus, rinna laius, kere sügavus, laudja laius, eesudara kinnitus, tagaudara kõrgus, keskside, udara põhja kõrgus, keha nurgelisuse (EHF) ja tagajalgade seisu kohta tagantvaates (EHF) kehtib reegel, et mida kõrgem hinnang, seda parem ja, vastupidi.

Teise rühma moodustavad üksiktunnused: laudja sirgus, tagajalad külgvaates, sõranurk, esi- ja taganisade asetamine, esi- ja taganisade pikkus ning sõrgats (EPK), kus on parim 100-lähedane hinnang ning halvimal on madalamad ja kõrgemad hinnangud.

Teades kahte reeglit, saab oma karjakasvatusest saada-
vat tulu läbi tõuaretuse ise mõjutada.

Eesti maakarja pullid ja spermavarud

Pm-mag Käde Kalamees

Eesti Maakarjakasvatajate Selts

Esrindlik karjakasvataja teab, et hea aretusväärtusega pull on tema majandusliku edukuse pant. Teisest küljest aga, valides ainult parimaid pulle, kõrvaldame me aretusest geneetilise mitmekesisuse, st suurendame sugulusaretuse ohtu. Seetõttu tuleb väikesearvuliste tõugude puhul läheneda iga mullika ja lehma seemendusele individuaalselt, et vältida sugulusaretust. Siit ka paradoks, et me ei saa nii kiiresti häid tulemusi, kuna tõu säilimiseks on vaja vähemalt 5–6 liini pulle, kelle valik aga on komplitseeritud. Üheaegselt tuleb vältida sugulusaretust, arvestada pulliema välimiku ja jõudlusega, aga ka pulli välimikuga. Et leida võimalikult paljudele maakarja lehmadele ja mullikatele sobivad pullid, tuleb tunda kogu maakarja populatsiooni ja mitte ainult vaadata kiretuid toodangunäitajaid.

Panen igale maakarja aretajale südamele, et ta jälgiks EK Seltsi ettekirjutust seemenduspulli kasutamisel. EK Selts on teinud kõikidele jõudluskontrollis olevatele maakarja tõuraamatu põhiosade (A ja B), lisaosa (R1) ja registriosa (R2) lehmadele ja lehmikutele sperma soovituse aastateks 2011–2012. Andmed on antud Kehtna seemendusjaama ja saadaval ka EK Seltsi kodulehel www.maakari.eu lingi alt pullid, spermajaotuskava. Samas aga tuleb toonitada, et ka maakarja omanik peaks ise teadlik olema oma veise põlvnemisest ja muret tundma, et seemendustehnik tooks tema veisele soovitud pulli sperma. Probleemide tekkimisel on alati võimalik nõu küsida EK Seltsist.

Kindlasti peaks rohkem EK Seltsi abi kasutama jõudluskontrollita maakarja veiste omanikud. Praegu on kujunenud olukord, kus nende veiste andmebaas on puudulik. Andmed antakse PRIA andmebaasi, kuid see ei ole piisav, sest sealt väljastatud veisepass ei kajasta aretustööks olulisi põlvnemisandmeid. Passid on vajalikud eeskätt loomatauditõrje seisukohalt. Jõuduskontrolli mittetegevatel maakarja omanikel (sh EK Seltsi mitteliikmetel) on samuti oluline teada, et tähtis on looma põlvnemine vähemalt kolme põlvkonna ulatuses. Kõigi lehmade ja lehmikute seemendustunnistused peab seemendustehnik üle andma loomaomanikule ning need tuleb alles hoida.

Kindlasti peaks iga maakarja veis vahetama omanikku ainult koos põlvnemistunnistusega, mille väljastab EK Selts. Selle eest aga vastutab müüja, et uus omanik saaks ka nõuetekohase veise põlvnemistunnistuse. PRIA andmebaase analüüsid selgub, et palju veiseid on kantud maakarja hulka, kuhu nad tegelikult põlvnemisandmete

järgi ei kuulu. PRIA andmete põhjal ei saa otsustada tõugu kuuluvust. Maakari on ohustatud ja toetusalune tõug, ning on oluline, et loomaomanik teaks, mis tõugu tema veis on, ja annaks PRIA-sse tõesed andmed. Ohustatud tõu toetust saab ainult tõuraamatu põhiosa lehm ja üle kuue kuu vanune lehmik ning tõuraamatu pull.

2011. aastal on Kehtna seemendusjaamast võimalik saada järgmiste maakarja pullide spermat. Kasutusel on 11 pulli sperma, kes esindavad kuut liini. Nende pullide sperma on varutud erinevatel aastatel.

Napu EK 240 spermat varuti 2004. aastal Hillar Pulga farmis. Naput sai kasutada ettevaatlikult, sest tema isa Napero oli läänesoome üks parimaid pulle, kuid värvuselt kahjuks punasekirju. See selgus alles hilisemal järelpäringul Soome, kui Eestis hakkasid sündima punasekirjud vasikad. Neid asjaolusid silmas pidades saab Naput kasutada lehmade seemendamiseks, kelle eellaste hulgas ei ole punasekirjut holsteini ega džörsit. Nii Napu ema kui emaema olid ilusad beežid nudid lehmad ja väga heade toodangunäitajatega. Napu emaema Uiu püstitas Põlula katsefarmis 1. laktatsiooni rekordi, piimatoodang 8552 kg, milles 4,9% rasva ja 3,72% valku, rasva- ja valgutoodang kokku 737 kg.

Nuhvik EK 252, Qelliks EK 253, Oksfri EK 255 ja Ullilaar EK 256 spermat varuti 2005. a Taimi Vahenurme pullikasvanduses.

Nuhviku ema on Vimka, kes oli valkjaspunase värvusega, roosa ninapeegliga ilus tõutüübiline maakarja lehm Milvi Reinemi karjas. Kolmandal laktatsioonil oli Vimka parim päevalüps 27,6 kg, samas oli hinnatav piima suur rasva- ja valgusisaldus. Sugulusaretuse vältimiseks ei tohi Nuhviku spermat kasutada nende lehmade seemendamisel, kelle põlvnemises on Jerti EK 198.

Oksfri on Terhakka liini jätkaja ja ta ema on ilus, tõutüübiline, valkjaspunase värvusega Koordi talu üks maakarja parimaid lehmi Viisi. Kõrgeim päevalüps ulatus 29 kg-ni. Viisilt saadi kolm embrüovasikat. Nendest Oksfri spermat ei tohiks kasutada maakarja veiste seemendamisel, kelle põlvnemises on Oksa EK 225 ja Frippe EK 170.

Qelliks on Rootsi liini jätkaja Taimi Vahenurme karjast. Ema oli ilusa välimikuga, valkjaspunane ja sobiva kehamassiga (554 kg) Lissi. Tema kõrgeimad päevalüpsid ulatusid 30 kg-ni ja udar oli mahukas, vannikujuline, mis on samuti eelduseks suurele toodangule. Qelliksi spermat ei tohi kasutada siis, kui põlvnemises on Quatro EK 201.

Ullilaar on Likhan-Tahto liini jätkaja, tema ema on Nuku Priidu Rohtla majapidamises. Nuku oli hea tervise-

Tabel 1. Maakarja pullide sperma Kehtna seemendusjaamas seisuga 01.05.2011

Nimi, TR nr; liini nr, nimi	Isa, TR nr SAV	Ema, TR nr, kõrgeim toodang	Emaisa, TR nr	Dooside arv	Päritoluma
Napu EK 240 6. Älli	Napero S 14135C SAV: +116	Uiu EK 1984965A 4-7356-4,41-3,48-581	Quatro EK 201 100% SKB	203	Eesti
Nuhvik EK 252 10. muu	Nuki EK 230	Vimka EK 1416817A 3-5320-5,76-3,57-496	Jerti EK 198	922	Eesti
Qelliks EK 253 15. Roots	Qepe EK 229	Lissi EK 604411A 7-5330-4,68-3,27-424	Juks EK 197	619	Eesti
Oksfri EK 255 5. Terhakka	Oksa S 14144B SAV: +110	Viisi EK 548795A 3- 4876-5,0-3,35-407	Frippe EK 170 100% SKB	262	Eesti
Ullilaar EK 256 8. Likhan-Tahto	Ulvar EK 222	Nuku EK 462792A 7- 5128-5,33-3,43-449	Laar EK 175	181	Eesti
Virvak EK 262 7. Marssi	Virti EK 206	Sirgu-k EK 4115755B 4- 9598-3,69-3,09-651	Vako EK 214 100% SK	11	Eesti
Otitöll EK 263 5. Terhakka	Ott EK 238	Ürdi EK 588710A 7-6719-4,55-3,53-543	Tõlli EK 180 100% SK	21	Eesti
Napoks EK 275	Napu EK 240	Lehvi EK 5761319B 2-5085-4,99-3,55-434	Oksa EK 225 100% SK	589	Eesti
Numjer EK 276 10. muu	Nummi EK 248	Iti EK 739573A 5-6114-4,51-3,15-468	Jerti EK 198	783	Eesti
Näkmou EK 277 10. muu	Näku EK 233	Tulla EK 281592A 6-7825-4,48-3,42-618	Mouhu EK 182 100% SK	176	Eesti
Virvakum EK289	Virvak EK 262	Nulle EK 6979164A 2-5752-4,33-3,55-453	Akkum EK 235	626	Eesti
Madala aretusväärtusega pullid			kokku:	4393	
Mau EK 166 7. Marssi	Mauno EK 127	Itra EK 2431 5005-4,25-3,14-370	Randolf EK 37620 Pun.kirju holstein	56	Eesti
Leho EK 118 5. Terhakka	Lõbus EK 111	Klarika EK 1055 5059-4,76-241	Samba EK 80	200	Eesti
Leimu EK 117	Lees EK 110	Nätti EK 1627 4459-3,96-177	Ikkar EK 81	198	Eesti
Pärast 2. maid 2005 seemendusest sündinud järglane loetakse ristandiks					
Mauno EK 127 7. Marssi	Ahtialan Ölli SK 13660	Ihme SK 295344 5893-5,01-295	Pellervo SK 13187	100	Soome
Napero EK 226 S 14135C SAV + 116	Mäen Ohva SSS13844 C SAV: +108	Hortensia SSS 303933 15645-3,3-3,1-993 1...6-12295-3,8-3,2	Juholan Ipa SSS13739B	27	Soome
Oksa EK 225 S 14144B SAV + 110	Mattilan Yrsky SSS 13674 B	Hitti S 304564 11522-4,9-3,3-941 1...4-9218-5,0-3,5	Kivipellon Poikkeus SSS 13857 B		Soome
NäppäräEK224 Hautalan Otsana S 14139 D SAV +106	Hautalan Otsana SSS 13832 D SAV: +112	Edith SSS 302678 8918-4,4-3,7-719 1...6-8419-4,3-3,6	Rantakartanon Ujo SSS 13897 B	17	Soome
Quatro EK 201 15. Roots	Qvadrat 7-540 SKB 6819	Kronblom 5-31625-244 7646-3,7-3,3-535	Jadargut SKB 9998	11	Rootsi

ga ja pikaeline, püsis karjas 9 laktatsiooni, praagiti 17.09.2007. a 12 aasta vanuselt. Nuku oli väheldase kasvuga (kehamass 426 kg) vanema maakarja tõutüübi esindaja. Hinnatav oli tema piima suur rasvasisaldus. Ullilaari spermat ei tohi kasutada, kui põlvnemises on Ulvar EK 222 või Ulari EK 208.

Virvak EK 262 ja Otitöll EK 263 kasvasid Enno Lohu pullikasvanduses, kus neilt varuti spermat 2006. a lõpus. Virvaku ema Sirgu-kari on kauni välimiku ja väga hea piimajõudlusega Mereranna POÜ maakarja lehm, kes on osalenud Saarte Vissi maakarja konkurssidel. Otitõlli ema

Ürdi on samuti silmapaistev oma kauni välimiku, hea piimajõudluse ja pikaelise poolest, neljakordne Saarte Vissi maakarja konkursi võitja. Ürdi omanik on Liia Soõäär.

Napoksi EK 275, Numjeri EK 276 ja Näkmou EK 277 spermat varuti Taimi Vahenurme pullikasvanduses aastatel 2008–2009.

Napoks valiti Älli liini jätkajaks. Tema ema Lehvi on kauni välimikuga Ülenurme näitustel osalenud Kaarel Voitkile kuulunud lehm. Elab praegu EK Seltsi liikme Lea Jalajase majapidamises Tartumaal. Sugulusaretuse

Foto 1. Aretuspull Numpul EK 301, isa: Numpo EK 273 sünd 20.02.2009. Omanik Rein Möldre, L-Virumaa (K. Kalamees)

Foto 2. Pullik EE 12672110, isa: Napoks EK 275, sünd 13.03.2011. Omanik Evi Sakur, L-Virumaa (K. Kalamees)

Tabel 2. Pullikasvanduste pullid 2011. a

Pulli nimi	ID-number	Pulli isa, TR nr	Emaisa, TR nr	Liini kuuluvus	Asukoht
Ullipoiss EK 300	10717349	Ullilaar EK 256	Poisu EK 219	8.	Kristo Vahenurm, Pärnumaa
Otitõlpo	11421429	Otitõll EK 263	Poisu EK 219	5.	Meelis Niine, Pärnumaa
Näkmou-Näppar	11772552	Näkmou EK 277	Näppara EK 224	10.	Enno Lohu, Viljandimaa

vältimiseks ei ole soovitatav kasutada, kui põlvnemises on Napu EK 240 ja Oksa EK 225.

Numjer on Taimi Vahenurme karja parima piimatoodanguga ja kauni välimikuga lehma Iti ja maakarja ühe kaunima pulli Nummi järglane, aga samas ka 10. liini jätkaja. Seemendamisel tuleks vältida maakarja emasloomi, kui põlvnemises on Jerti EK 198 ja Nummi EK 248.

Näkmou valiti põhimõttel, et ei katkeks pulli Mouhu EK 182 järglaskond. Näkmou ema Tulla-kari oli Mere-ranna POÜ suuretoodanguline ja hea udaraga pikaeline (andis seitse laktatsiooni rasva- ja valgurikast piima) maakarja lehm.

Suguluse vältimiseks ei soovitata kasutada, kui põlvnemises on Näku EK 233.

Virvakum EK 289 on pärit Simovarti majapidamisest ja ta kasvas üles Taimi Vahenurme pullikasvanduses, kus temalt varuti spermat 2009. a eesmärgiga jätkata 7. liini. Pulli ema Nulle on helebeež, 2008. a Luige näitusel esitletud kaunis maakarja lehm. Sugulusaretuse vältimiseks ei ole soovitatav kasutada, kui põlvnemises on Virvak EK 262 ja Akkum EK 235.

Seega näeme, et pulli kasutusel tuleb igale maakarja veisele läheneda individuaalselt. Kõigi maakarja kasvatajate tänuõnad kuuluvad perekond Vahenurmele ja Merja

Tabel 3. Eesti maakarja tõuraamatu pullid majapidamistes seisuga 01. 01. 2011

Pulli nimi	TR nr	Pulli isa, TR nr	Emaisa, TR nr	Liin	Asukoht
Vapsik	EK 237	Vako EK 214	Quatro EK 201	6. Älli	Pärnumaa, Nigula LK
Napitõlli	EK 282	Napiin EK 242	Tõlli EK 180	6. Älli	Saaremaa, H. Kallas
Näksu	EK 283	Näku EK 233	Oksa EK 225	10. Muu	Võrumaa, E. Pulk
Näkoks	EK 284	Näku EK 233	Oksa EK 255	10. Muu	Võrumaa, E. Pulk
Virva	EK 285	Virti EK 206	Vako EK 214	7. Marssi	Viljandimaa, L. Kookmaa
Virvakso	EK 288	Virvak EK 262	Oksa EK 225	7. Marssi	Hiiumaa, Kutaare OÜ
Virvakum	EK 289	Virvak EK 262	Akkum EK 235	7. Marssi	Hiiumaa, Kutaare OÜ
Virvaklei	EK 293	Virvak EK 262	Leio EK 199	7. Marssi	Harjumaa, I. Goshovski
Jernapiin	EK 295	Jerva EK 268	Napiin EK 242	6. Älli	Raplamaa, Pahkla Camphilli küla Farmi OÜ
Ullakum	EK 297	Ullilaar EK 256	Akkum EK 235	8. Likhan-Tahto	Hiiumaa, E. Leigri
Virvanäpa	EK 298	Virvak EK 262	Näppara EK 224	7. Marssi	Saaremaa, T. Väli
Ullipoisu	EK 299	Ullilaar EK 256	Poisu EK 219	8. Likhan	Hiiumaa, A. Niit

Magnusele, kes on võtnud enda õlule nii vastutusriikka, vajaliku ja tänuväärse töö nagu pullide kasvatamise kogu maakarjale.

Sugulusaretuse vältimiseks on vaja, et samaaegselt oleks kasutuses vähemalt viie erineva liini pullid. Maakarja pullide ülevaatest selgub, et praegu on kasutada sperma kuuest liinist. Seega on olukord hea, kuid kindlasti nõuab selle säilitamine maakarja omanikelt ja ka seemendustehnikutelt edaspidigi tõsist suhtumist aretustöösse ning kindlasti seemenduskava järgimist.

Ka on mitmeid majapidamisi, kus tahetakse pulle kasutada. Sellest aga peaks varakult teada andma EK Seltsile, et oleks võimalik valida karjale sobivam pull.

Nagu tabelist näha, oli seisuga 01.01.2011 majapidamistes kasutusel 12 tõuraamatupulli neljast liinist. Siin-

kohal teadmiseks seltsi mitteliikmetele ja uutele maakarja omanikele, et tõuraamatusse saab võtta ainult sellist maakarja pulli, kellel on põlvnemine teada kahe eellaste põlvkonna ulatuses aretus- ja säilitusprogrammiga lubatud tõugudest ja alles pärast geneetilise ekspertiisi tegemist, kui pulli on üle vaadanud ja hinnanud ning fotografeerinud EK Seltsi spetsialist. Laialdaseks kasutamiseks mõeldud pulli (sperma Kehtnas) aga valib EK Seltsi vähemalt kaheliikmeline komisjon. Seega tõuraamatusse võtmata jäänud oma pulli kasutamisel jäävad tema järglased tunnustatud isata ja tõuraamatusse võtta neid ei saa. Selline veis ei saa edaspidi ohustatud tõu toetust.

Soovin kõikidele maakarja kasvatajatele järjekindlust maakarja aretustööl ja head koostööd EK Seltsiga.

Jõudluskontrollist aastaraamatute põhjal

Emeriitprof Olev Saveli
ETLL, EMÜ

Veiste jõudluskontrolli ulatus 93% Eestis on paljude loomakasvatuse riikidele unistus, mille kohta aga võivad mõned riigid küsida, milleks nii palju. Ärme vasta ning kiidame veisekasvatajaid ja jõudluskontrollikeskust, kuid ärme unusta ka riigi aretustoetust. Kuid oht on silmapiiril, sest senised aretustoetuse õigused lõpevad 2013. aastal. Tahaks loota, et tõuloomade väljamüük mõjutab põllumajandusministeeriumi juhtkonda leidma võimalusi toetamist jätkata. Kahju, et ohustatud eesti maatõul saab loomaomanik toetust ka jõudluskontrolli tegemata.

Palju oleme lugenud ja ise kirjutanud, kui vajalik on majanduslikult lühendada piimalehma üleskasvatuse perioodi. Ikka on jäänud see vähese sööda või tähelepanu tõttu üle 30-kuuse perioodi peale. Viimase 10 aastaga on see tunduvalt lühenenud. Jõudmine alla 28 kuu esmapoegimise vanuses on märgilise tähendusega, kuid Hollandi tulemuseni on vaja veel pingutada.

Tabel 1. Esmapoegimisvanus

Tõug	2000. a	2010. a	Vahe
EPK	30,9	27,6	-3,3
EHF	30,0	27,7	-2,3
EK	29,1	29,3	+0,2
Keskm	30,3	27,7	-2,6

Aastalehma piimatoodang 2010. aastal suurenes jätkuvalt. Kümne aasta jooksul on eesti punase (EPK) ja eesti holsteini (EHF) tõu toodangukasv vastavalt 2711 ja 2596 kg, eesti maatõul 914 kg, keskmisena 2653 kg (tabel 2). Mõnevõrra kiiremini suurenes 305 päeva piimatoodang, 280 kuni 357 kg, keskmiselt 335 kg võrra.

Mõlema ajaperioodi absoluutnäitajad on muljet avaldavad, mistõttu tõumaterjali turundus on oluliselt suurem pakkumisest. Kindlasti suudaksid Eesti veisekasvatajad turu nõudeid katta, kui oleks organisatsioon, kes sõl-

miks tiinete lehmikute ostulepingu juba nende sünni ajal. Selle alusel kasvataks veisekasvataja lehmikuid üles liiaga.

Tabel 2. Aastalehma ja 305 päeva piimatoodangute kasv 10 aasta jooksul

Tõug	Aastalehma toodang			305 päeva toodang			Erinevuste vahe
	2000	2010	+/-	2000	2010	+/-	
EPK	4441	7152	+2711	4244	7235	+2991	280
EHF	5182	7778	+2596	4912	7865	+2953	357
EK	3936	4850	+ 914	3715	4980	+1265	342
Keskm	4960	7613	+2653	4709	7697	+2988	335

Piimatoodang suurenes juba teist aastat oluliselt aeglasemas tempos kui varem. Eestis kulus toodangutõusuks 6000 kilogrammilt 7000 kilogrammile kolm aastat, siis viimase kolme aasta toodangutõus oli alla 600 kg, millest üle poole saadi 2008. aastal. Ilmselt söötmise ja pidamise ümberkorralduste mõju hakkab ammendumas ja jäänud on aretusefekti toime.

Takistavaid tegureid on ilmselt teisigi. Üheks ohumärkiks on aastalehma piimatoodangu aeglasem kasv võrreldes 305 päeva toodanguga, mille tulemusena toodetakse lühema ajaperioodiga enam piima (tabel 2). Kümme aastat tagasi oli suhe vastupidine (tabel 3).

Normaalse sigimisrütmi korral, kui poegimisvahemik kestab 365 päeva, millest laktatsioon 305 ja kinnisperiood 60 päeva, peaks aastatoodangu (majandusnäitaja) ja 305 päeva toodangu (geneetilise hindamise näitaja) tase olema enam-vähem sarnane. Uurimistulemused on kinnitanud, et tihedama poegimisrütmi korral võib 305 päeva toodang väheneda, aga aastatoodang suureneb. Üldtuntud on seletus, et suuretoodangulisi lehma peab seemendama (tiinestama) hiljem, muidu jääb piimatoodang väiksemaks. Kuid siin kerkib küsimus, mis on põhjus või tagajärg?

Suguorganite ja piimanäärmete tsükliline talitus on tihedalt seotud neurohormonaalse regulatsiooniga. Poegi-

Tabel 3. Aastalehma ja 305 päeva piimatoodangute võrdlus 2000. ja 2010. aastal

Tõug	2000. a			2010. a		
	aastalehma toodang	305 päeva toodang	erinevus +/-	aastalehma toodang	305 päeva toodang	erinevus +/-
EPK	4441	4244	+197	7152	7235	-83
EHF	5182	4912	+270	7778	7865	-87
EK	3936	3715	+221	4850	4980	-130
Keskm	4960	4709	+251	7613	7697	-84

misjärgse perioodi päevalüpside suurenemine maksimumini langeb kokku taastinestamise ajaga, kus lehma ainevahetus toimib negatiivse energiabilansi tingimustes. Mida kõrgem toodangutase, seda suurem võib olla absoluutne energiapuudus. Siit ka probleemid munasarjade talitluse, munarakkude täisväärtuslikkuse ja inna avastamisega.

Hilinev tiinestumine (4. laktatsioonikuul või hiljem) ehk ahtrus pikendab järgmist poegimisvahemikku, mis omakorda aga suurendab 305 päeva toodangut. Seetõttu korrigeeritakse lehmade piimajõudlust geneetilisel hindamisel vastavalt poegimisvahemiku pikkusele. Kuid statistiline töötlus ei tee olematuks aastatoodangu ega poegimisvahemiku keskmise päevalüpsi langust. Olgu siinjuures esitatud Põlula katse (2001–2005) lehmade poegimisvahemiku keskmised päevalüpsid (tabel 4). Lehmade tiinestumine esmaseemendusest oli halb, aga lehmade jaotus tiinestusaja järgi pärast poegimist on küllaltki sarnane 2010. aasta Eesti jõudluskontrolli andmetega.

Tabel 4. Põlula katselehmade poegimisvahemiku päevatoodangud

Poegimisvahemik	Lehmi		Piima kg		R+V kg	
	1.	2.	1.	2.	1.	2.
300–350	15	8	24,12	27,75	1,76	1,96
351–400	40	27	22,67	25,27	1,63	1,79
401–450	20	12	20,66	24,90	1,51	1,82
451–500	17	3	21,16	22,12	1,57	1,46
>500	20	8	19,53	19,76	1,40	1,35
Farm	112	58	21,71	24,61	1,58	1,74

Foto 1. Põlula katsefarmis

(A. Juus)

Siit ka põhjendus, miks Eestis on kümne aasta jooksul kujunenud olukord, kus aastalehma piimatoodang jääb alla 305 päeva toodangule, kuigi kümme aastat tagasi oli seis vastupidine (tabel 3). Põhjust tuleks otsida 5. tabeli andmetest.

Tabel 5. Uuslüpsi- ja kinnisperioodi kestuse võrdlus 2000. ja 2010. aastal (päeva)

Tõug	Uuslüpsi periood			Kinnisperiood		
	2000	2010	erinevus	2000	2010	erinevus
EPK	121	123	+2	82	72	-10
EHF	129	146	+17	77	71	-6
EK	125	127	+2	80	81	+1
Keskm	127	141	+14	79	72	-7

Positiivsena tuleb märkida ühenädalast kinnisperioodi lühenemist, kuid keskmine 72 päeva võimaldaks veel kaks nädalat kärpida, sest Eestis oli 2010. aastal 61,7% lehmadest kinni üle 60 päeva, sealhulgas 17,3% üle 90 päeva.

Eestis peetakse loomulikuks 120–125 päeva kestvat uuslüpsi perioodi ehk 400–405-päevast poegimisvahemikku. Keskmise varjus on üle kolmandiku (34,2%) lehmi, kes tiinestuvad 6. laktatsioonikuul või hiljem. Olukorda pole üldiselt parandanud ka uued vabapidamisega külmilaudad (ehitati alates 2002. aastast). Suures ülekaulus peetakse nendes eesti holsteini lehmi, aga nende sigivus on halvenenud 17 päeva võrra. Teistel tõugudel on muutus vaid kaks päeva, kuid ka nendel on kahe arvestusperioodi nihe sama. Ilmselt on veel teisigi tegureid.

Kui võtta aluseks tabeli 3 võrdlusandmed, võib teoreetiliselt väita, et kümne aasta jooksul oleme käest lasknud võimaluse suurendada 335 (251+84) kg võrra aastalehma toodangut, mis oleks jäänud ainult 52 kg võrra alla 8000 kg. Tegemist on küll kalkatsiooniga, aga ikkagi, miks pole kuulda ega lugeda piimalehmade halvenenud tervisest. Eelmises ajakirja numbris refereerisime piimalehmade pikaalisuse põhjusi saksa holsteinidel, kus peamiseks olid hea tervis ja harvad raviprotseduurid.

Samaväärne reserv on ka poegimisesoonis. Kümne aasta jooksul on poegimiste jaotus kalendrikuude vahel ühtlustunud, kusjuures on vähenenud kevadiste ja suurenenud suviste poegimiste osakaal (joonis 1). Samas on säilinud poegimiskuu mõju järgneva laktatsiooni 305 päeva toodangule: kahe võrreldava aasta tase on suuresti erinev, aga kõvera kulg praktiliselt paralleelne. Sügistal-

Tabel 6. 305 päeva piimatoodang poegimiskuude järgi

Kuud:	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II
1. laktatsioon												
2000:	4018	3923	3932	3837	3893	4060	4283	4389	4493	4518	4426	4409
2010:	7037	7017	7139	7089	7166	7136	7107	7413	7466	7413	7302	7264
+	3019	3094	3207	3252	3273	3076	2824	3024	2973	2895	2876	2855
2. laktatsioon												
2000:	4591	4489	4538	4462	4481	4567	4739	4901	5010	4987	5039	5033
2010:	7726	7793	7829	7883	7914	8000	8070	8260	8452	8412	8412	8240
+	3135	3304	3291	3421	3433	3433	3331	3359	3442	3425	3373	3207
3. laktatsioon												
2000:	4813	4660	4672	4544	4525	4772	5004	5112	5293	5298	5318	5239
2010:	7488	7476	7568	7633	7687	7974	8018	8375	8337	8324	8219	8023
+	2675	2816	2896	3089	3162	3202	3014	3263	3044	3026	2901	2784

* – punased ebasoodsad, rohelised neutraalsed ja sinised soodsad poegimiskuud

viste poegimiste järel on toodang suurem kõikidel laktatsioonidel, suuremad vahed on just vanematel laktatsioonidel (tabel 6). Siinjuures on üllatav, et poegimissooni mõju lehmade piimatoodangule on säilinud samal tasemel, vaatamata valdavale üleminekule aastaringsele vabalaudas pidamisele ja mikser söötadele viimase kümne aasta jooksul. Seemendussiooni nihutamine, eriti lehmitel talvistele kuudele suurendaks sügiskuude poegimiste osakaalu ja tagaks keskmise piimatoodangu tõusu. Tähtis on see veel seetõttu, et valdavalt poegivad lehmad 14 ja 15 kuud pärast eelmist poegimist, siis nihkub poegimiskuu iga kord kaks kuni kolm kuud edasi.

Tunnustust jagatakse karjakasvatajale, kelle lehma elueatoodang ületab 100 tonni piiri. Rahvusvaheliselt lähevad toodangunäitajad 200 tonnile. Eestis on läbi aegade sada tonni piima tootnud vaid üheksa eesti holsteini lehma, eesti punases tõus on jõudnud eesmärgi lähedale Enn Areni Öienupp.

EHF

Mirvik 1462, Estonia OÜ (Järva): 1977 – 106 016 kg
 Loodus 949, Estonia OÜ (Järva): 1992 – 104 887 kg
 Nelta 8, Piistaoja (Pärnu): 1993 – 103 641 kg
 Nääpsu 353, Piistaoja (Pärnu): 1995 – 107 708 kg

Eta 189, Estonia OÜ (Järva): 1997 – 129 648 kg
 (Eesti rekord)

Aastatel 1998–1999 ei andnud ükski lehm 100 tonni piima.

Emi 732945, Estonia OÜ (Järva):
 2000 – 106 426 kg;
 2001 – 112 013 kg;
 2002 – 116 695 kg;
 2003 – 119 418 kg;
 2004 – 122 750 kg;
 (2005 – 122 750 kg)

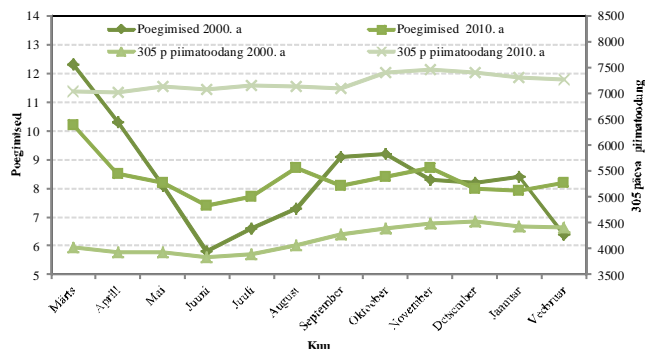
Aastatel 2005–2008 ei ületanud ühegi lehma piimatoodang 100 tonni piiri.

Ritsikas 375466, Teeääre Agro OÜ (Harju): 2009 – 102 784 kg;
 2010 – 103 107 kg;
 Lali 256577, Selja OÜ, (Pärnu): 2010 – 104 460 kg;
 Ruti 629535, Kehtna Mõisa OÜ (Rapla): 2010 – 100 529 kg

EPK

Öienupp 660702, Enn Aren (Viljandi):
 2009 – 95 438 kg;
 2010 – 99 483 kg
 (EPK rekord)

* Lehma nimi, ettevõtte, maakond, aasta ja elueapiimatoodang

Joonis 1. Esmapoegimiste jaotus kalendrikuude vahel ja järgneva laktatsiooni 305 päeva toodang

Foto 2. Eesti rekordilehm Eta Estonia OÜs

(O. Saveli)

Kordades väiksemas Saksamaa Osnabrücki tõuraamatühingu piirkonnas lisandub igal aastal kümneid „100-tonniseid“ lehma. Eestis mitmel aastal ei ühtki, õnneks 2010. a lisandus kaks uut. Mis on põhjus? Kui 10–15 aastat tagasi polnud piisaval arvul suure toodanguga lehma, siis viimastel aastatel on olukord sootuks teine, aga suuretoodangulised lehmad ei püsi karjas isegi seitset-kaheksat laktatsiooni.

2000. aastal praagiti 28 110 lehma keskmises vanuses 6 aastat ja 8 kuud, 2010. a aga vastavalt 26 656 lehma vanuses 5 aastat ja 6 kuud ehk 1 aasta ja 2 kuud nooremalt. Kui võrrelda lehmade karjast väljamineku põhjusi, siis on 10 aasta jooksul toimunud olulised nihked põhjuste struktuuris (tabel 7). Vanuse tõttu praakimine vähenes 5%-lt 2,2%-le.

Tabel 7. Lehmade karjast väljamineku peamiste põhjuste osakaal (%)

Põhjus	Aasta	EPK	EHF	EK	Keskm	Vanus
Madal toodang	2000	11,2	8,5	6,3	9,4	5 a 3 k
	2010	5,7	3,3	1,4	3,9	4 a 10 k
	+/-	-5,5	-5,2	-4,9	-5,5	-5 k
Sigimisprobleemid	2000	29,3	27,8	23,0	28,3	6 a 6 k
	2010	18,6	18,7	12,2	18,7	5 a 6 k
	+/-	-10,7	-9,1	-10,8	-9,6	-1 a
Udara haigused	2000	23,9	21,3	35,7	22,2	6 a 11 k
	2010	24,3	19,9	28,4	20,8	5 a 7 k
	+/-	+0,4	-1,4	-7,3	-1,4	-1 a 4 k
Ainevahetushaigused	2000	5,3	7,3	3,2	6,6	6 a 2 k
	2010	8,9	13,5	4,1	12,4	5 a 3 k
	+/-	+3,6	+6,2	+0,9	+5,8	-11 k
Jäsemete haigused	2000	6,7	10,8	1,6	9,4	7 a
	2010	15,0	17,1	1,4	16,5	5 a 8 k
	+/-	+8,3	+6,3	-0,2	+7,1	-1 a 4k

Aretuslikul eesmärgil (vanus ja väike toodang) praakimine vähenes 14,4%-lt 6,1%-le, seega võimaluste puudumise tõttu üle kahe korra, sest ainevahetus- ja jäsemete haiguste osakaal suurenes 12,9% võrra. Udara haigused praakimispõhjusena jäid samale tasemele, aga tabasid need lehma ühe aasta ja nelja kuu võrra nooremalt nagu jäsemete haigusedki.

Üllatavalt on umbes 10% võrra vähenenud sigimisprobleemide osakaal, kuid ka ühe aasta võrra nooremalt. Kas pole siin tegemist osaliselt ka mõiste „sigimisprobleemid“ erineva käsitlemisega? Praagitud lehmad, kes pärast kolmandat laktatsioonikuud seemendati ja ei tiinestunud, peaksid esmapõhjusena kuuluma sigimisprobleemide alla. Uuslõpsiperioodi kestuse alusel on taastiinestunud lehmadest 2/3 olnud teatud perioodi ahtrid, neist pooled tiinestusid 4. ja 5. ning pooled pärast 5. laktatsioonikuud.

Kuid põhjus põhjuseks, aga lehmade tervis on käest ära ja aretusvalikuks jääb järjest vähem võimalusi. Loomaarstidest teadlased soovivad just valikuga võidelda lehmade tugevama tervise eest. Õigus, kuid haigusresistentus on väga madala päritavusega, mistõttu edu tuleb kannatlikult ja kaua oodata. Õigem on suhtuda suuretoodangulistesse lehmadesse kui potentsiaalselt haigetesse, kes vajavad täiendavalt profülaktilisi menetlusi.

Männiku Piima OÜd külastanud üliõpilastele selgitasid 2010. aasta parim piimakarjakasvataja Avo Samarüütel ja loomaarstist seemendaja vajadust lehmad hästi ette valmistada poegimisjärgselt õigeaegselt (2. laktatsioonikuul) seemenduseks ja tiinestumiseks (3. ja 4. laktatsioonikuul). Nende arvates on karja keskmise toodangu tõusu (2010. a +1041 kg) üheks oluliseks teguriks poegimisvahemiku lühenemine.

Viimase kümnendi toodangutõus on andnud põhjust üksteist kiita ja olla rahul. Tänu söötmise ja pidamise ümberkorraldamisele realiseerus lehmade piimatoodangu geneetiline potentsiaal kui tammi tagant pääsenud tulvasi. Viimane aga rahuneb, kui leiab tavasängi, nii ka piimajõudlusega. Tundub, et tervisepiirid (nagu kaldadki) takistavad edasiminekut. Siin on vaja ühist arusaamist, tegutsemist ja eesmärkide püstitamist, et toodangutõus võiks jätkuda.

SEAD

Kanada õppepäev

Pille Kütt

Eesti Tõusigade Aretusühistu

Aprilli lõpus külastasid Eesti Tõusigade Aretusühistut Kanada seakasvatusspetsialistid Jim Donaldson (Donaldson International Ltd) ja dr Sue Burlatschenko (Goshen Ridge Veterinary Services). Jim Donaldsoniga on Eesti

seakasvatajatel mitmeaastane koostöökogemus djuroki tõugu kultide soetamisega seemendusjaama. Dr Sue Burlatschenko oli Eestis esimest korda ning jäi väga rahule siinsete seafarmidega. Meie sead on dr Sue sõnul väga ilusad ja heas konditsioonis ning laudad vastavad hügieen- ning pidamisnõuetele. „Hea on näha, et eestlased tõeliselt hoolivad oma loomadest,“ nentis dr Sue.

Foto 1. Terved põrsad

(R. Laanemaa)

Foto 2. Dr Sue Burlatschenko loeng

(R. Laanemaa)

Kõik algab põrsast. Külaskäigu ajal sai palju räägitud just põrsaste heaolust ja haigustest, mis toovad farmeritele enim kahju. Väga oluline on saada maksimaalselt heas konditsioonis põrsaid võõrutusse. Praegu on Kanadas võõrutuseelne suremus 12,26% ja see on liiga suur. Eesmärk oleks suremus viia alla 10%. Peamiste võõrutuseelsete suremise põhjustena tõi dr Sue välja just emise poolt äramagamise ja nälgimise. Rohkem kui pooled surmajuhumid leiavad 2. või 3. elupäeval. Sellepärast on oluline tiinete emiste eest hoolitsemine ning poegimise ja vast-sündinud põrsaste jälgimine.

Normaalne on, et põrsad tõuseksid pärast sündi kiiresti püsti ja liikuma. Vastsündinud põrsas peab saama imeda 10–15 minuti jooksul pärast sündi ning ei tohiks selleks vajada inimese abi. Kõige rohkem probleeme tekib väikese sünnimassiga (alla 1 kg) põrsastel. Väikesed põrsad on poegimisprotsessist väsinud, neil tekib probleeme nisani jõudmisega ja kehatemperatuuri hoidmisega. Parim võimalus ellu jääda on põrsastel, kes sünnivad 1,5 kg kehahmassiga – võõrutusse peaksid sellised põrsad jõudma kolmenädalaselt 5 kg raskustena (4-nädalaselt 7 kg raskustena).

Tabel. Põrsaste elujõulisus olenevalt sünnimassist

Põrsa sünnimass, kg	Ellujäämus, %	Põrsa sünnimass, kg	Ellujäämus, %
0,5	16	1,25	74
0,75	39	1,50	86
1,0	59	1,75	95

Iga 0,25 kg lisa sünnimassil lühendab nuumaperioodi 1,5 päeva (Stein, 1996); iga 0,25 kg erinevus sünnimassil tähendab 3 kg-st erinevust 23. elupäeval (Mahan, 1993).

Imetamisperiood annab tõuke kogu ülejäänud kasvuperioodile. Mida suuremad on põrsad võõrutusel, seda kiirem on nende edaspidine kasv ja vastupanuvõime haigustele.

Ternespiim. Põrsaste ellujäämusele ja tervislikule seisundile mõjub kõige enam ternespiima kättesaadavus.

Ternes annab põrsale haigusi ennetava immuunsuse. Ternespiima väärtus kahaneb juba poole võrra umbes kuus tundi pärast poegimist. Sellepärast on oluline, et kõik sündinud põrsad saaksid imema võimalikult kiiresti, vajadusel tuleb väikesemaid või nõrgemaid põrsaid abistada. Esimesed 24 tundi põrsa elust on kõige olulisemad, edasi kaotab põrsa organism võime emapiimas olevaid antikehi omastada. Ternespiima kättesaadavust piirab:

- külmastress pärast sündi,
- suured pesakonnad – kõigile ei jätku nisaid,
- emise halb konditsioon – rasv parandab piima kvaliteeti,

- jahe keskkond – hoiab põrsad väheaktiivseksena.

Igapäevase rutiinse kontrolli käigus tuleks kõik põrsad üles ja jooksmata ajada. Jälgida kõhulahtisusi, lonkamist, nälgivaid ja nõrku põrsaid ning põrsaid, kes jäävad soojenduslambi alla.

Põrsaste ümberpaigutamine. Kanadas kasutatakse põrsaste ümberpaigutamist just pesakondade ühtlustamise eesmärgil. Väiksemad võõrutuseelsed kaod on normaalse sünnimassiga põrsastega pesakondades, kus sünnimasside variatsioon on minimaalne. Liiga suurte või ebahühtlaste pesakondade puhul on otstarbekas kasutada pesakondade ümberpaigutamist. Oluline on põrsal kätte saada ema ternespiim. Sellepärast on hea tegeleda ümberpaigutamisega 24 kuni 48 tundi pärast poegimist. Pesakondade ühtlustamisel jälgida:

- tegelda ümberpaigutamisega 24–48 tundi pärast põrsaste sündi,

- jaotada igale emisele 10–12 põrsast, jälgida nisade piimakust (paigutada ümber nii vähe põrsaid kui võimalik),

- kasutada ammumist, kui on liiga palju põrsaid (võõrutada vanaemise ilusad põrsad varem),

- tõsta kõik väikesed põrsad ühte pesakonda,

- väikeste põrsaste üleskasvatamiseks kasutada teist korda poeginud emist, kelle nisad asetseksid väikestele põrsastele kättesaadavas kõrguses.

L A M B A D J A K I T S E D

Lammaste jõudluskontrolli tulemused 2010. aastal

Pm-mag Külli Vikat

Eesti Lambakasvatajate Selts

2010. a lammaste jõudluskontrolliperioodil koguti andmeid põhikarja lammaste ja tallede kohta ajavahemikus 01.09.2009–31.08.2010, tabelandmed avaldati Tõuloomakasvatuses 1/2011.

Jõudluskontrollis oli 01.12.2010 seisuga 5892 lammast, neist 3248 eesti tumedapealist (tõutähis ET; koos parandajatõugudega) ja 2644 eesti valgepealist (tõutähis EV; koos parandajatõugudega) lammast.

Eesti tumedapealiste ja eesti valgepealiste lammaste tõuraamatus oli kokku 3695 lammast, kellest 1863 olid ET- ja 1832 EV-tõuraamatus.

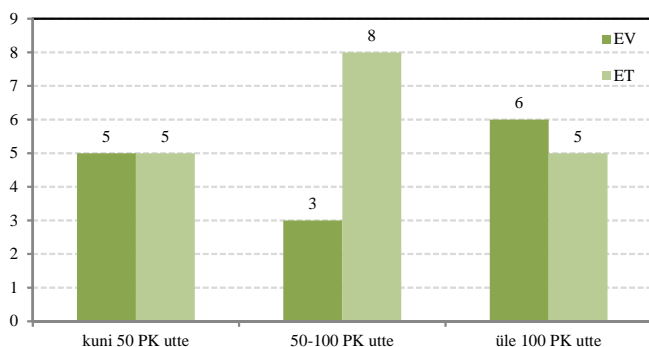
2010. a jõudluskontrollis oli 19 ET ja 14 EV lammaste karja, kokku 33 karja. Karjade suuruse võrdluse põhikarja (PK) uttede arvu järgi annab joonis 1.

Aruandeperioodil kinnitati jõudluskontrollkarjade hulgast üksteist aretuskarja:

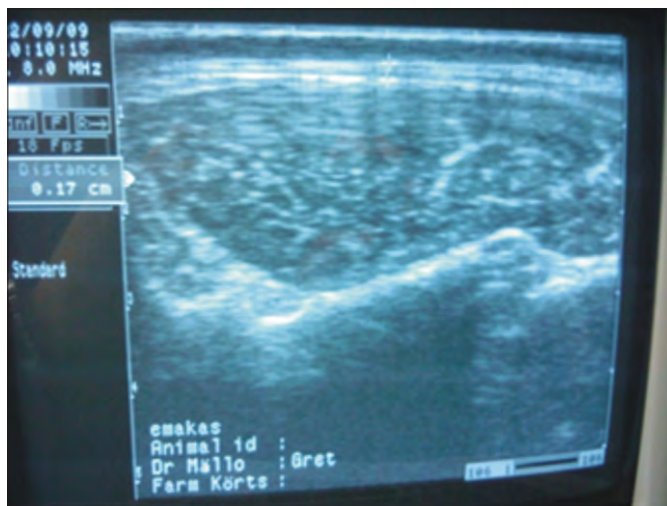
- 5 ET – Väino Veersalu, Lenne Kaivo, Vahur Agari, Janika Mirka, Lilien Veske ja
- 6 EV – Eil Sellise, Rehekivi OÜ, Tsuru Talu OÜ, Liidia Kängseppa, Urmas Aava ning Aavo Armi karjad.

Nimetatud perioodil hinnati kokku 151 jäära 17 aretus- ja jõudluskontrollkarjas (9 ET ja 8 EV), nõuetele vastas 149. Hinnatud ET jääradest vastasid nõuetele 51 ja parandajatõust suffolki (SUF) 11, kokku 62 noorjäära. Hinnatud EV jääradest vastasid nõuetele kõik 65 looma ja lisaks parandajatõust 22 tekseli jäära (TEX), kokku 87 noorjäära. Hinnatud jääradest osutusid aretuseks sobivateks ehk vastasid aretusprogrammi nõuetele 98,7% noorloomadest.

2010. a hinnati lammaste aretusväärtust (AV) viljakuse ja tallede 100 päeva kasvukiiruse alusel, mis avaldatakse suhtelise aretusväärtusena (SAV). AV hindamine toimus kolm korda aastas: 1.06, 1.08 ja 1.10.

Joonis 1. ET ja EV lammaste jõudluskontrolli karjade võrdlus 2010. a

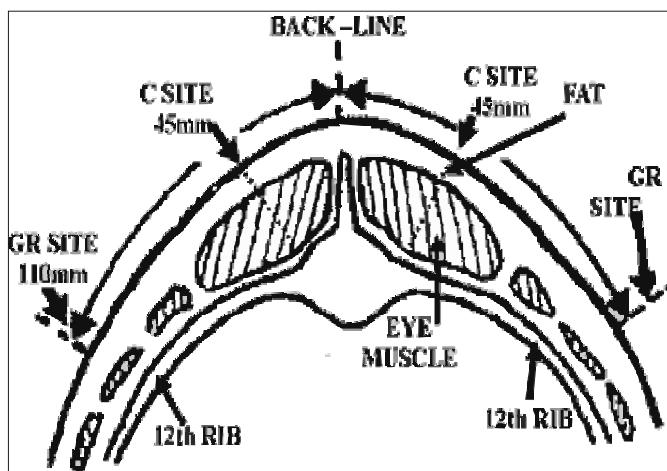

Joonis 2. Lihase kuju lihassilma mõõtmisel

Lammaste tõumüügiga tegeles 24 farmerit. Kokku müüdi 537 lammast, sh 112 jäära ja 425 utte. Põlvnemistunnistus väljastati 135 lambale. Karja täienduseks jäeti 1016 utt-talle.

2010. a osteti Belgiast aretuskarjadesse seitse tekseli ja kaks suffolki tõujäära eesti valgepealise ja eesti tumedapealise lambatõu verevärskenduseks ning lihakvaliteedi parandamiseks. Neid jäärasid kasutati ka 2010/2011. a paaritusperioodil.

Aretuskarjades (11) hinnati ja mõõdeti 2010. a utt- ja jäärtalled ultraheliaparaadi Aquila Vet abil: 1213 talle lihassilma (ls) ja rasvakihi (r) ristlõiget (min/max). Need olid viie ET (35%) ja kuue (65%) EV aretuskarja 612 jäära ja 611 utt-talle. Mõõdetava lihassilma kuju on toodud

Joonis 3. Lihassilma ja rasvakihi ristlõige

Foto 1. Importjäärad Belgiast 2010. a

(K. Vikat)

Foto 2. Lambad hilissügisel karjamaal

(U. Sellis)

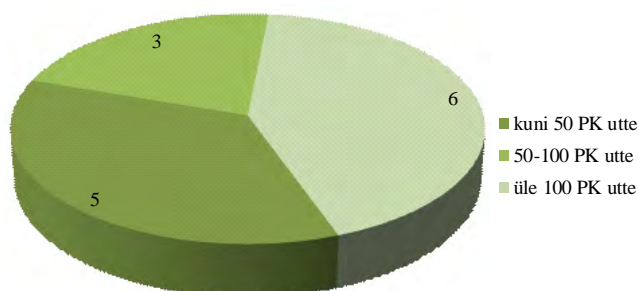
joonisel 2, lihassilma ja rasvakihi ristlõige on esitatud joonisel 3.

Lihassilma ristlõige populatsioonides: ET 17,0–22,6 mm, keskmine 19,6 mm; EV 21,3–23,8 mm, keskmine 22,5 mm. Rasvakihi ristlõikel määrati minimaalne ja maksimaalne, vastavalt ET keskmine 0,5 ja 0,7 mm ning EV 0,7 ja 1,0 mm. Enne mõõtmist talled kaaluti. Kehamass oli mõlema tõu jäärtaltele suurem kui utt-taltele, keskmine ET 28,3 kg ja EV 32,4 kg; uttel vastavalt 27,1 kg ja 30,7 kg; tõugude keskmine ET 28,1 kg ja EV 31,4 kg. Talled vanus mõõtmisel oli ET 126 ja EV 136 päeva. Utte ja jäärade omavaheline keskmine vanus erines mõlemal tõul vaid 1 päeva võrra.

Tabel 1. 2010. a lammaste genotüüpiseerimise tulemused

Riskigrupp	Jäärad	Uted	Kokku	%
R1	88	18	106	42,4
R2	75	38	113	45,2
R3	16	7	23	9,2
R4	4	1	5	2,0
R5	3	-	3	1,2
Kokku	186	64	250	100

Aretusprogrammi eesmärk on suurendada ARR-alleeli esinemissagedust lambakarjades, vähendades neid allelele, mis suurendavad vastuvõtlikkust TSE-le. Aretuseks võib kasutada ainult 1.–2. riskigrupi jäärasid ja 1.–3. riskigrupi kuuluvaid uttesid.

Joonis 4. ET jõudluskontrollikarjade jagunemine vastavalt põhikarja utte arvule seisuga 01.12.2010

2010. a genotüüpiseeriti 250 lammast, ET 126 ja EV 124 lammast. 87,6% uuritud lammastest kuulusid R1 ja R2 riskigrupi ning aretuseks sobimatuid lambaid (jäärad + utted) oli ainult 9,6% lammastest (24 lammast).

Eesti tumedapealise lambatõu aretustulemused

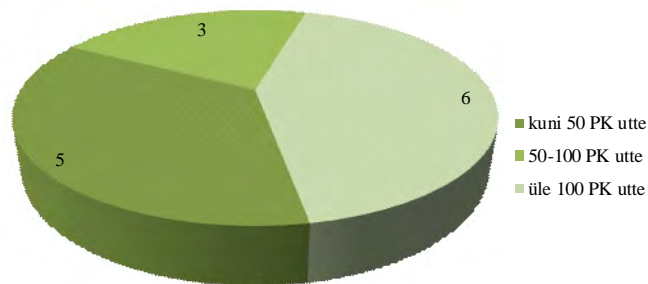
ET lammaste jõudluskontrolli tulemused on avaldatud Tõuloomakasvatuses 1/2011 (tabel 2). Jõudluskontroll viidi läbi 19 ET lammaste karjas, mis jagati kolme gruppi põhikarja (PK) utte arv järgi (joonis 4). Üks kari lõpetas jõudluskontrolli.

Paarituses olevate utte arv oli 1913, karjade keskmisena oli 101 utte, jätkuvalt suureneb utte arv ET karjades. Suurim paaritunud utte arv oli 401 ja väiksem 8. Utte tiinestumine oli 84,5%, kuid 5,6 protsendiühiku võrra madalam eelnevast perioodist. Tiinestumine erinevates karjades oli 53,1–100% vahel. Poegis 1616 ET utte ja sündis 2518 talle, nendest elusana 2375 talle ehk 94,3%. Keskmine viljakus oli 1,56 talle poeginud ute kohta, kusjuures kõrgeim viljakuse näitaja karjas oli 2,0 ja madalaim 1,17. Seega aretuse eesmärk parandada ET utte viljakust (1,55) täideti.

Talled kaalutakse 90–150 päeva vanuses ning arvuti-programm arvutab välja sünni ja kaalumise kuupäeva järgi korrigeeritud 100 päeva kehamassi. Kaaluti 1675 talle ehk 76% karjas olnud talledest (2201). ET lammaste jõudluskontrollikarjades oli see vahemikus 20,3–28,8 kg, keskmisena 24,2 kg. Talled ööpäevane massi-iive oli karjade keskmisena 200 g (min 160 g ja max 248 g).

Eesti valgepealise lambatõu aretustulemused

EV lammaste jõudluskontrolli tulemused on avaldatud Tõuloomakasvatuses 1/2011 (tabel 1). Jõudluskontroll

Joonis 5. EV jõudluskontrollikarjade jagunemine vastavalt põhikarja utte arvule seisuga 01.12.2010

Foto 3. Talled karjamaal

(U. Sellis)

viidi läbi 14 EV lambakarjas, mis jagati kolme gruppi põhikarja (PK) uttede arvu järgi (joonis 5).

2010. a EV lammaste aretuspopulatsiooni jõudluskontrollikarjades oli paarituses 1486 utte, keskmisena oli karjas 106 utte, mis on oluliselt suurenenud võrreldes eelmise perioodiga. Suurim paaritatud uttede arv karjas oli 260 ja väikseim 18. Utte tüüsi tinnestumine ulatus 89,1%-ni, vähenemine 1,8 protsendiühiku võrra. Karjades jäi see vahemikku 44,7–100%. Poegis 1324 EV utte ja sündis 2129 talle, keskmisena 1,61 talle poeginud ute kohta. EV populatsiooni utte tüüsi viljakuse aretuse eesmärk on 1,7 talle poeginud ute kohta, elusana sündis 1966 ehk 92,3%. Suurim viljakus oli 2,02 ja väikseim 1,08 talle poeginud ute kohta.

Kaaluti 1651 EV talle ehk 88% karjas olnud talledest (1880). Tallede keskmine 100 päeva mass oli 25,2 kg, EV

karjades jäi see vahemikku 20,5–23,4 kg. Tallede ööpäevane massi-iive oli karjade keskmisena 207 g (min 170 g ja max 277 g).

Tabel 2. ET ja EV aretuspopulatsioonide 2010. a aretustulemuste koondtabel

Näitaja	ET	EV
Paaritatud uttesid kokku	1913	1486
keskmine karja suurus	101	106
nendest poegis	1616	1324
Tüüsi tinnestumine, %	84,5	89,1
Sündinud talledid	2518	2129
Nendest elusalt, arv	2375	1966
%	94,3	92,3
Keskmine viljakus, talle ute kohta	1,56	1,61
Tallede keskmine 100 päeva mass, kg	24,2	25,2
Ööpäevane massi-iive, g	200	207
Genotüüpiseeritud lambaid	126	124
Tallede hindamine		
Uted ja jäärad	428	785
Lihassilm, mm	19,6	22,5
Rasvakihi läbimõõt, mm (min/max)	0,5/0,7	0,7/1,0
Välimiku hindamine (noorjäärad)	62	87
Tõumüük	393	144
Importjäärad	2	7

Tabel 3. Parimad jõudluskontrollikarjad 2010. a

Põhikarja utte tüüsi arv	ET karja omanik, maakond	EV karja omanik, maakond
Kuni 50	Tiiu Mürk, Harjumaa Vahur Agar, Harjumaa Jaan Veski, Põlvamaa	Ell Sellis, Põlvamaa Olav Pilv, Viljandimaa Liidia Kängsepp, Põlvamaa
51–100	Väino Veersalu, Harjumaa Laire Käis, Põlvamaa Leonid Kirss, Tartumaa	Imme Neare, Raplamaa Urmas Aava, Pärnumaa Kaire Veski, L-Virumaa
Üle 100	Lilien Veske, Viljandimaa Ants Kuks, Valgamaa Alo Sinimäe, Pärnumaa	Rehekivi OÜ, L-Virumaa Aavo Arm, Viljandimaa Määri Mõis OÜ, L-Virumaa

Algaja kitsekasvataja üllatused ja murtud müüdid

Aita Mets
Kitsekasvataja

Tahtsin võtta kitsed, et saada kogemusi. Soov oli luua kunagi suurem kitsekasvatus ja kõige olulisemaks pidasime kitsepiima kui väga head toorainet suurepärase toode-

te valmistamiseks. Piima kvaliteet sõltub aga just loomade pidamisest.

Oma esimese viie kitse saamisest möödub varsti 12 kuud ja see aasta on mind palju õpetanud ja nii mõnegi müüdi murdnud.

Kitsed on uudishimulikud ja kuulekad. Kuna karjamaa jäi laudast mõnesaja meetri kaugusele ja vahepeal tuli ka

väike puust sild ületada, pidi kaua mõtlema, kuidas seda teed ohutult läbida nii, et naabrite köögiviljaaed puutumatuks jääb ja keegi vette ei kukuks. Esimese päeva hommikul panin igale kitsale nõõri kaelarihma külge ja asusime teele. Kõik läksid puntrasse ja tekkis üsna keeruline olukord. Karjamaalt kitsi koju tuues hoidsin esimesel päeval nõõri otsas vaid ühte kitse, kuid mitte kõige tähtsamat, sest tema oli tõesti kangekaelne ning viskus tihti selili. Paar päeva hiljem polnud vaja kedagi nõõri otsa panna, kõik tulid hanereas järele ja kuuletusid hästi hüüdmise peale. Põhjuseks oli nende päritolu karjast, kus nende piirajaks oli inimene, mitte aed. Nad olid huvitatud ka sellest, mis tee äärde jäi. Kui ise kiiresti ees minna, polnud kitsedel uudistamiseks aega.

Elektrikarjus. Otsin 100 meetrit pika lammaste karjatamiseks sobiva akutoitega 0,90 m kõrguse elektrivõrgu. Komplekt maksis umbes 4500 krooni. Võrgust moodustati sõõr, mida vajadusel sai edasi tõsta, suve keskel üle mitme päeva, sügisel ja kevadel igal päeval. Ümbertõstmise võttis harilikult pool tundi, sest aeda tuli pingutada ja korralikult paigaldada. Sel aastal tuleks paigaldada siiski statsionaarne suurem elektrikarjus, mis aitaks aega kokku hoida.

Alguses tundus elektrikarjus tõeliselt kitsekindel, kuid hiljem selgus, et nad püsivad seal terve päeva, kuid soovi korral suudavad sealt kerge vaevaga üle hüpata. Olen Prantsusmaal näinud sarnast võrku just kitsedele, mille kõrgus on 1,20 m. Ülehüppamised tekkisid sügisepoole, kui sööta jäi vähemaks või kui mingil põhjusel kitsed ehmusid. Oma lauta oskasid nad seejärel väga hästi tulla. Ükskord sulgesid enda järel isegi lauda värava (seni seletamatu juhtum). Teinekord oli väljas vaid üks kits viiest, kuid tema sõi sellisel juhul teiste lähedal. Kokku tuli kogu karjatamisperioodi jooksul selliseid juhtumeid kümme-kond.

Talvel käin kitsedega kord nädalas jalutamas küla lähedal metsaservas ja omanikega kokkulepitud kuuskede oksti söötmas või olen lihtsalt nendega tunnikese õues päikeses käes. Nad naudivad seda väga.

Lüpsmine. Alguses olin väga püüdlük ja lüpsin mitu kuud kaks korda päevas. Parimad andsid kuni 2,5 liitrit piima. Suve keskel küll piimakogus ei vähenenud, kuid läksin sujuvalt üle ühele korrale päevas. Oli endal palju kergem ja kitsedele sobis see ka. Arvasin kogu aeg, et kord päevas lüpsmine vähendab piimakogust. Praegusel juhul oli see aga vaevumärgatav. Kui kunagi võtta suure toodanguga kitsed ja valmistada ka piimatooteid, on kaks korda päevas lüpsmine kindlasti vajalik. Hilissügisel lüpsin juba üle päeva ning mõned kuud enne poegimist jätsin kitsed ühtlase kinni, vähendades lüpsmiste tihedust veelgi.

Parasiidid. Kui kitsed saabusid, pidasin normaalseks, et loomad teinekord end vastu seina sügavad, kuid hiljem sain aru, et nad teevad

Foto 2. Kitsed söövad heameelega ka kuuseoksi (A. Mets)

seda siiski liiga tihti. Lähemal uurimisel selgus, et neil olid väiivid, mis vajasisid tõrjet. Päril palju peab vaeva nägema pikakarvaliste kitsedega, sest putukamürki tuleb kanda karvale. Tõrjet tegin kokku neli korda ja õnnestus väiividest ka vabaneda. Suve lõpus tekitasid probleeme ka kihulased, kes hammustasid enamasti kõhu alt. Õnneks see mure kadus varsti.

Sarved versus nudi? Viiest kitsesest on üks sarviline. Huvitav on teada, kas on põhjendatud sarviliste või nudide kitsede eelistamine. Esimesest päevast oli teada, kes on pealik. Sarvilistel on suured eelised ja neile on parimad palad, alati on esimesena järjekorras, teistelt suur aukartus on tema privileeg senini. Nudid kitsed mahuvad palju tihedamini sööma ja ka omavahel on nügimist vähem, kuigi ka nemad näitavad tihti iseloomu. Kui võimalik, peaks eelistama ainult nudide kitsede suuremat karja.

Pahandused. Külal elades üritasin võimalikult paljude inimestega rääkida enne kitsede toomist, et kaardistada võimalikke hirme. Naabri köögiviljaaed ja mõned õunapuud olid kindlasti ohtu seatud. Köögiviljaaia kahjustuste vältimiseks tuli muuta suve lõpupoole karjamaalemineku teed. Ühe noore õunapuu karjamaa lähedal koorisid kitsed suvisel pärastlõunal ikkagi täiesti paljaks. See oli ainus kord, kui kitsed olid üle aia läinud ja mitte kohe kodu poole hakanud tulema, vaid õunapuu kallal nosinud ja vaikselt karjamaal päikest võtnud. Õnneks oli küll õunapuu sõbra oma, kuid kahju oli tehtud ja seda karjamaad enam riskide vähendamiseks kasutada ei tohtinud. Viisime kitsed küla taha jäävale metsatagusele karjamaale. Lisaks tegi külainimestele muret kitsede määgimine, kui nad õhtul karjamaalt kojuminekut ootasid.

Talveheina tegime arvestusega, et pooleteiselt hektarilt peaks söönuks saama kümme kitse. Tegelikult tegime heina vähemalt kahelt hektarilt, aga jagasime heina ühe lambapidajaga. Heinategu kestis nädal aega, kaarutasime ja vaalutasime ning panime suurde hunnikusse soolaga vaheldumisi. Kitsed sõid selle

Foto 1. Kitsed teel karjamaale (A. Mets)

aga kahe kuuga ära, mistõttu tuli veel seitse rulli heina juurde osta, sest lauta tuli juurde ka kaks noort kitse ja kaks kuud oli laenuks sikk. Kitsed söövad palju heina. Lisaks said kitsed nisu, mineraalsööta, soola, sügisel kuuseoksi ja kuivatatud lehtpuudest vihad olid nende vaieldamatud lemmikud.

Laut olgu äärmiselt lihtne ja sama temperatuuriga mis õues. Kitsed külma ei karda. Pigem kasutada latrites vaheseinu või kohti, kus nad saaksid üksteisest eralduda. Kõik kitsed ei sobi üksteisega. Hästi sobib söögisõim, millest saab mõlemalt poolt süüa.

Kitsepiim. Olin varem saanud väga maitstvat kitsejuustu, kuid mitte nii head kitsepiima. Juba pärast esimest lüpsikorda sain aru, kui hea maitsega on kitsepiim. Ta on lehmapiimast natuke magusam, lumivalge, hästi kerge

juua (rasvaosakesed on väga väikesed), seedub hästi ning tal ei ole mingit kõrvalmaitset. Ideaalne toore suurepäras- teks juustudeks.

Tulemas on veel poegimine ja võõrutamine, tallede valik ja üleskasvatamine ning liha käitlemine. Õppida on veel väga palju. Kindlasti ei saa viiest kitsest põhjapanevaid järeldusi teha suurema karja kohta, sest väikeses karjas kitsel on rohkem võimalust oma iseloomu näidata ja iga loom saab kindlasti rohkem tähelepanu. Kuid see lühike kitsekasvatuse aeg on näidanud, et kitsed on väga südamlised suhtlejad ja uudishimulikud loomad, kellega on tore töötada ning kitsede pahandusi on võimalik vältida. Lisaks annavad nad suurepäraselt toorainet maitstvate juustude valmistamiseks.

Soodne, moodne ja tervislik elukeskkond lammastele

Annika Väli
Lambakasvataja

Mõned aastad tagasi nägime, et lähitulevikus tekib meil vajadus olulisel määral laiendada ning ehitada lammastele uusi hooneid. Uurisime erinevaid võimalusi, võtsime ehitusettevõtelt vähempakkumisi, aga ikka olid hinnad nii kõrged, et majanduslikult ei olnud lambalauda ehitamine sellise hinnaga võimalik. Kõige tavalisemad laudadest kuurid maksid mõne ehitusettevõtte pakkumise järgi kuni 5000 kr/m². Selliste ehitushindade juures ei ole kuidagi võimalik jääda nendesse piiridesse, mida on nõus kompenseerima PRIA – 1300 krooni lambakoha kohta. Küllastades kolleege Euroopas, nägime, et seal peetakse lambaid kilelautades. Mitte ainult soojemates maades, vaid ka Norras ja Rootsis. Seal tekkis huvi ja mõte, et selliseid soodsa hinnaga kilelautasid sobib kasutada ka meie kliimas.

Ewan McGreor firmast McGregor Polytunnels kinnitas meie arvamust ja lisas, et kilelaudad on ka väga vastupidavad ning tootmise alustamisest alates ei ole ükski konst-

ruksioon purunenud liiga tugeva tuule tõttu või lume ras- kuse all.

Kattekilel on viieaastane garantii. McGregor Polytunnelsit külastades nägime, et valmistoodangu laona kasutab tootja kilehoonet, mille kate on ettevõtte juhi sõnul paigaldatud 20 aastat tagasi. Vajadusel saab kilet kiiresti ja lihtsalt vahetada. Meie panime oma tunneli kile kohale ühe õhtupoolikuga. Ainus tingimus, mida peab jälgima, on see, et paigaldamise ajal oleks suhteliselt tuulevaikne. Seda põhjusel, et kile võib purjena lendu tõusta ja viga saada. Kui kile kord paigaldatud, siis ei liiguta seda enam miski.

Kattekile on võimalik tellida vastavalt soovile kas läbi- paistev, valge või roheline. Heinahoidla ehitamisel soovitab tootja kasutada valgust mitte läbilaskvat tumerohel- list kattekilet. Seda põhjusel, et tume kile ei lase läbi päi- kese ultraviolettkiirgust ja heina toiteelemendid säilivad paremini. Enim kasutatakse lambalaudale valget 70% UV-kiirgust läbilaskvat kilet, sest sellest läbitungiv päi- kese UV-kiirgus hävitab laudas baktereid, samuti on laut valgusküllane ja hea mikrokliimaga.

Kilelauda püstitamine on lihtne. Tootja poolt on kaasas paigaldusjuhised, kuid soovi korral on võimalik tellida

Foto 1. Polytunnelsi kilelaudad Saaremaal

(A. Väli)

Foto 2. Kilelauda sisevaade

(A. Väli)

Foto 3. Lume eemaldamine kilelaudalt (A. Väli)

paigaldus edasimüüjalt. Meie töötajad on saanud tootjapoolse väljaõppe ja praktiseerinud hoonete paigaldamist Inglismaal. Lisaks Eestile on esimesed McGregor Poly-tunnelsi kilelaudad nüüd ka Lätis. Ewan McGregor arvas, et küllap on eestlased ettevõtetlikud ega torma paljalt ilusa jutu peale tunneleid ostma. See on õige, et inimesed tahavad enne oma silmaga näha ja käega katsuda ning vaadata, kas naabri kilelaut tõesti talve vastu pidas. Ootame kõiki huvilisi meie ettevõttesse külla, et ise kohapeal vaadata ja veenduda.

McGregor Polytunnelsi tootevalik on väga lai (vaata ka www.mcgregorpolytunnels.co.uk). See sisaldab lisaks lambalautadele kümneid erinevaid võimalusi kitsedele, veistele, sigadele, kodulindudele, kalatiikidele, seenemajadele, lennuki angaaridele, ujulatele jm. Kõige olulisem müügiartikkel on siiski lambalaudad.

Cheviot 9000SS projekteerimisega on loodud hoone, kus lammastel on parimad elu- ja kasvutingimused. Esimese kavandi sellest tootesarjast koostas 30 aastat tagasi McGregor Polytunnelsi asutaja Ewan McGregor. Sellest ajast alates on tegeldud hoone täiustamisega. Cheviot 9000SS on loodud lammaste heaolule mõeldes – see konstruktsioon on hea ventilatsiooniga, valgusküllane ja tagab loomadele aastaringse värske õhu. Valge polüetüleenist katus loob hea mikrokliimaga keskkonna ning ehi-

tis püsib kuivana läbi talve, luues parima keskkonna poegimiseks ja talvitumiseks. Cheviot 9000SS ehitise külgedel kasutatakse vastupidavat Tensar-võrku, mis säilitab stabiilse sisemise tuulekiiruse max 3 m/s praktiliselt ükskõik missuguse välise tuulekiiruse puhul. Tensar-võrk on eriti tugev ja selle purunemiseks on vaja jõudu üle 3,5 tonni ruutmeetrile. Tänu sellele võrgule ongi laudas pidevalt värske õhk.

Üheksa meetri laiuses laudas kasutatakse tavaliselt kahte erinevat lammaste pidamise võimalust:

- 1) söödakäik pikihoonet,
- 2) söödakäiguta, andes lammaste kasutusse hoone kogu pindala (vabapidamine) ja sellega saab suurendada maksimumini lammaste arvu, kes sellesse hoonesse mahub.

Arvestades ilmastikutingimusi ja põhjapoolsetes riikides keskmiselt 5–6-kuulist laudaperioodi, pakutakse spetsiaalselt põhjamaade tingimustele kohaldatud hooned. Selleks oleme seinte alumisele osale lisanud 0,5 m kõrguse plastpaneeli allapanu hoidmiseks. Et tagada loomadele maksimaalselt kuiv allapanu, on vihmaveerennid põhjamaises kliimas kindlasti vajalikud.

Lõpetuseks võib öelda, et lähtuvalt loomapidaja vajadustest ning tuginedes pikaajalisele kogemusele leitakse kindlasti parim võimalik lahendus. Meie hooned on projekteeritud vastupidavaks väga tugevatele tuultele, kuid soovi korral on võimalik tellida risti asetsevad lisatugitalad ning samuti lühema tugikaare sammuga hoone, mis peab vastu eriti rasketele ilmastikutingimustele (tugev tuisk, pidevad lumesajud jne).

Hooneid iseloomustab:

- väga vastupidav konstruktsioon,
- hea ventilatsiooniga elukeskkond,
- kogu konstruktsioon on galvaniseeritud terasest,
- maastikule paigaldatuna võimaldab luua kuiva ja tugeva aluse,
- lihtne paigaldada,
- ehitatud parimatest materjalidest ja kestavad kaua.

Iga maja ehitus on ainulaadne ja omanäoline protsess. Lugejad võivad esitada küsimusi ja ettepanekuid aadressil info@polytunnel.ee või telefonidel 517 8032 ja 504 5661.

REFERAADID

Ka sarvedega võib elada

Christel Simantke ja prof dr Susanne Waiblinger
Schafzucht, 15/06

Loomakaitseseadus keelab Austrias kitsede nudistamise, mis tekitab aga vaidlusi. Sellepärast diskuteeritakse teemal, kas sarviliste kitsede loomasõbralik pidamine on võimalik ja kuidas see välja näeb.

Kitsed on uudishimuliku loomuga, armastavad ronida ning puude ja põõsastega maiustada. Nad on sotsiaalsed

kariloomad ja neid peetakse suurtes 100-pealistes emasloomade karjades. Kitsetalled jäävad karja ja sikk-talled eraldatakse karjast tapaküpsuse saavutamisel. Täiskasvanud sikud moodustavad omaette grupi ja liituvad paaritussesoonil karjaga.

Kitsed moodustavad kindla karjasisese hierarhia, mis reguleerib juurdepääsu nii söödale, veele kui muudele vajatustele. Kitse koht karjas sõltub tema füüsisest (vanus, kehamass, suurus, sarvilisus, kehakuju), psüühikast

Foto 1. Sarvedeta kitsed laudas

(N. Koorem)

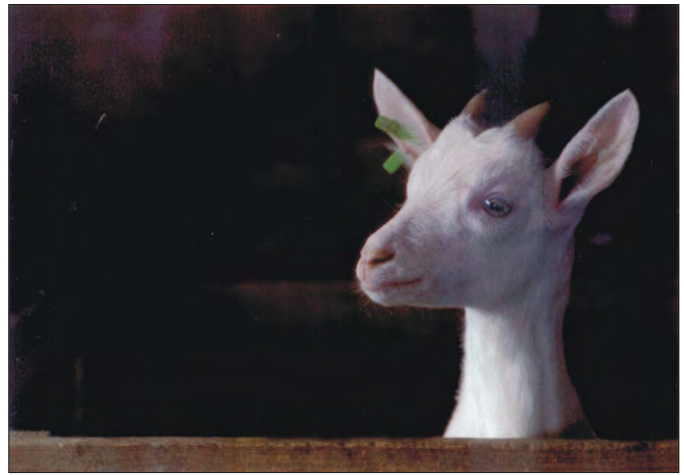

Foto 2. Sarvedega kits

(N. Koorem)

(temperament, agressiivsus, võitlusvalmidus) ja sellest, kui kaua loom on karjas viibinud.

Võitlus positsiooni pärast. Koha pärast hierarhiareedel toimub võitlus. Tavaliselt piisab enesekindlast käitumisest ja ähvardamisest. Suurema kokkupõrke korral tõusevad kitsed tagajalgadele ja põrkuvad peadega. Pärast mõnda sellist kokkupõrget järgneb trügimisvõitlus. Pead vastastikku, jalad kindlalt maas, proovivad mõlemad loomad teist kõrvale või tagasi liikuma sundida. Kõrvuti seistes proovitakse teist õlaga kõrvale lükata. Nudid kitsed võivad võitluse ajal või teiste kõrvale tõrjumiseks hammustada, mille käigus võidakse ka kõrvadelt otsad ära rebida. Võitlus on lõppenud, kui üks loom alla annab ja taandub, taandujale tavaliselt ei järgneta.

Kui positsioonid on selged, võib kokkupõrkeid esineda vaid ihaldatud tarvete rahuldamiseks, näiteks sööda juurde pääs. Kõrgemal positsioonil olivad ähvardavad madalamaid loomi pealiigutusega, tõmmates lõua vastu rinda. Kui alluva reageering ei ole küllalt kiire, järgneb sellele sarvelöök, nudidel kas pealööök, hammustus või karvade kiskumine.

Kitsed kasutavad sarvi sotsiaalsel suhtlemisel mulje avaldamiseks ja ähvardamiseks, samuti võitluses teiste tõukamiseks ja eemale tõrjumiseks. Ka keha hoolduses sobivad sarved suurepäraselt enda kratsimiseks, näiteks seljalt.

Sarved koosnevad kõvast kestast ja sarve tipuni ulatuvast õrnast sisust. Ainult sarve tipp ei ole tundlik nagu inimese küüned, mida võib lõigata. Sarve põhiosa on luine moodustis, mis kasvab otse pealaelt. Läbi pealae sarve ulatub ka otsmikuurge. Luuümbris on väga hästi närvide ja veresoontega varustatud, nii on sarved väga temperatuuri- ja puutetundlikud. Seetõttu on nudistamine sarvelgete põletamisega geneetiliselt sarvilistel kitsetaltele väga valulik operatsioon. Kui tuimastada, on haava ravimine pärast valulik veel nädalaid. Seda protseduuri võib läbi viia ainult väga kogunud spetsialist, sest kui põletusaparaadi liiga kaua pealael hoida, võib tekkida ajukahjustus, mis lõpeb surmaga.

Täiskasvanud kitse mehaaniline nudistamine ei ole põhimõtteliselt soovitatav, sest sarve maha saagimisega võib avada otsmikuurke. Verejooks suurtest veresoontest on märkimisväärne ja ava kinnikasvamine võtab nädalaid. Looma positsioon hierarhiareedelil langeb tugevalt. Välistatud ei ole fantoomvalu ja käitumishälbed. Sarvede

puudumine muudab kitsede sotsiaalseid suhteid, sest teiste kitsede respekt väheneb ja alluvussuhted ei ole enam nii stabiilsed ning suhete klaarimine sageneb. Samuti hammustavad nudistatud kitsed sagedamini sarvelöökide kompenseerimiseks.

Laut võiks liigendatud olla. Vabapidamiselaud vastab kitsede vajadustele nii sotsiaalse suhtlemise kui liikumise kohalt. Karjatamine vähendab kitsede võitlusi ja vahekordade selgitamisi, kuna nõrgematel on võimalik hoida piisavat distantsi domineerivate loomadega. Laudas on ruum piiratud ja seetõttu kindla kauguse hoidmine on raskendatud. Seega on tähtis võimaluste loomine, kus madalamal positsioonil kitsed saaksid domineerivate kitsede vaateväljast eemalduda. Selleks sobivad heinasõimed, mis on paigutatud nii, et ei tekiks soppes, kust loomad enam edasi liikuda ei saa. Heaks võimaluseks on laudas rahu luua ja kokkupõrkeid vähendada, kui tehakse kõrgemad lamamiskohad, kuhu nõrgemad kitsed saavad põgeneda. Need võivad olla mitmekorruselised, kus alumiselt astmelt on võimalik ülemisele hüpata. Kõrgemate lamamiskohtadega tagatakse rahulikud õhkkond laudas ning arveteklaarimisi ja vigastusi esineb harvemini. Võitlus toimub enamasti allapanuga kohtade pärast. Kõrgemad lamamiskohad moodustavad lisapinna, mida ei tohi arvestada üldise pinna hulka.

Laudas peaks olema vähemalt 1,5 m² kitse kohta. Väikestes karjades või koos talledega pidamisel arvestatakse 2–2,5 m² kitse kohta. Suvine karjatamine ja talvel jalutusala kasutamise võimalus on ideaalne tervisele ja heaolule. Jalutusala võiks liigendada, et oleksid lisa söötmise ja sügamisvõimalused või ronimisatraktsioonid.

Piimakitsede soovitatakse laudas lõastamisvõimalusega söödasõimi, et kitsed söötmise ajaks kaheks tunniks fikseerida. Nii saavad ka tõrjutud loomad rahu süüa. Sarvilistele kitsedele soovitatakse palisaad söödasõime, mis võimaldab kiire taganemise sõime juurest. Söötiskoha laius sõltub kitse tõust, enamasti piimakitsetõugudel on minimaalne laius 0,40 m, parem kui 0,45 m looma kohta. Enam kasutatav tüüp on kaheosaline sügavallapanuga laut, mille keskel on kõrgemal asetsev söödakaik. Hea on, kui laudas oleks söödakohti rohkem kui loomi.

Refereeris Anu Koorem

K R O O N I K A

Leino Vessarti mantlipärijaks valiti Aldo Vaan

Tanel Bulitko

Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu

3.–4. juunil Viljandimaal Kopra talus toimunud lihavesikasvatavate seminaril-üldkoosolekul andis Eesti Lihavesikasvatavate Seltsi (ELKS) juhatuse esimees Leino Vessart oma ameti üle uuele juhatuse poolt valitud esimehele Aldo Vaanile.

Leino Vessart on lihavesikasvatavate seas väga tuntud ja hea eestkõneleja. Tema initsiatiivil alustati 1990ndate keskel lihatõugu veiste kasvatamise propageerimist Eestis. Imporditi esimesed lihatõugu veised. ELKS asutati 2000. aastal ja ta juhtis algusest peale. Organisatsiooni loomisel oli äärmiselt oluline ühendada veisekasvatavaid, tutvustada sobivaid tõugusid, uurida sobilikke pidamistingimusi ning alustada läbirääkimisi võimalike turustuskanalite leidmiseks. Selle kõigega sai Leino suurepäraselt hakkama, sealjuures jõudes suurendada endale kuuluvat lihavesikasvatust Raplamaal Karitsu Rantšos. Kaiu vallas põllumajandusliku tegevusega on Leino seotud olnud alates 1960. aastast.

Praegu on lihavesikasvatusest kujunemas oluline põllumajandussektori tootmisharu, kus toodangu realiseerimiseks on võimalused nii sise- kui välisurgudel. Aktiivselt on tulnud tutvustada Eestis lihavesikasvatuse perspektiive ka väliskollegidele ning õppida ja saada ka ise kogemusi välisriikidest. Lihavesikasvatavate vajadused on aastatega muutunud. Juurde on tulnud uusi tõugusid, lisandunud on kasvatavaid, lihatõugu veiste arv on suurenenud, ulatudes 2011. aastal juba 45 000 veiseni.

Leino tegevust lihavesikasvatuse sektori arendamisel Eestis on tunnustatud Valgetähe V klassi teenetemärgiga.

Ta on pälvinud tiitli Eesti parim lihavesikasvatav, olnud aasta põllumehe nominent ning 2011. aastal Kaiu valla elutöö preemia laureaat.

Veisekasvatavate nimel soovime Leino Vessartile jätkuvat tugevat tervist, rohkem aega oma hobidega tegelemiseks, tahtmist lihavesikasvatuse arendamisel ka tulevikus kaasa rääkida ning tegusat pensionipõlve.

Uus ELKS esimees Aldo Vaan on samuti aastaid lihavesiseid kasvatanud. Kuulunud ELKSis alates 2003. aastast. Tema umbes 200-pealine lihavesisekari koosneb peamiselt limusiini tõugu veistest. Lisaks on tal heleda akviteeni tõugu ristandveised. Aldo Vaani talu ja ettevõtte Topi Mõis OÜ asuvad Läänemaal Lihula vallas. Varasemalt on Aldo olnud ka piimavesikasvatav. Ta on ka aktiivne hobusekasvatav, juhtides Eesti Hobusekasvatavate Seltsi tori hobuse haruseltsi.

Tartu ülikooli 1980. a bioloogina lõpetanud Aldo Vaani tegevus on väga mitmekülgne. Ta on ka harrastusmesinik. Tasakaalukana ning oskusliku argumenteerijana on ta kuulunud ELKS juhatusse alates 2009. aastast. Aldo Vaan

peab oluliseks lihavesiste tõuaretustööd. Ka oma talukarjas peab ta tähtsaks kõrge aretuspotentsiaaliga sugupullide kasutamist. Vaani karjast on veiseid eksporditud ka Türki. Aldo on olnud ka aasta põllumehe nominent.

Soovime Aldole head tegutsemistahet vastutusrikka tegevuse suunamisel, jõudu arenemisvõimelise sektori ohjamisel ning ELKSis ühisideede elluviimisel.

Kuna ameti üleandmine toimus ELKSis esmakordselt, oli vana esimees selleks puhuks kirjutanud uuele sümboolse vandeteksti, mida ette lugedes tuli uuel esimehel kinnitada oma töötust.

Lihavesikasvatusalane seminar

ELKSis seminaril olid seekord põhiteemadeks veterinaarsed probleemid lihavesiste kasvatamisel ning erinevad turustamisvõimalused. Huvitava ülevaate lihavesikasvatamisest Tšehhis andis sealse lihavesikasvatavate seltsi juht Miroslav Vrablik.

Sagedasemaid veterinaarseid probleeme lihavesiste kasvatamisel tutvustas Alar Onoper Eesti maaülikooli suurloomakliinikust. Erinevate probleemide kohta oli osavõtjatel eelnevalt võimalik ka suunavaid küsimusi esitada.

Veiste ja veiseliha turustamisest andsid ülevaate lihavesikasvatavate toodangust enim huvitatute ning neid realiseerivate ettevõtete esindajad.

Rakvere lihakombinaat on lihavesistest valmistanud tooteid alates 2006. aastast. Eesmärgiks oli kvaliteetse kodumaise lihavesieliha propageerimine, erinevate toodete arendamine ja väljatöötamine ning tarbijatele pakkumine. Ettekandes tutvustati lihavesist valmistatud tooteid. Räägiti tarnete stabiilsuse olulisusest ja nõudlusest jaekaubanduses, samuti sesoonsuse mõjust tarbimisele; turismihoajal (mai-august) tarbimine suureneb. Veiste realiseerimine tapmiseks suureneb ehk nn kõrghooaeg on septembrist novembrini, tagasihoidlikum on see jaanuarist juunini. Hea kvaliteedi tagamiseks on suunatud rohkem tähelepanu ka varutavate loomade tõulisusele, alates 1. juulist k.a ei varuta 50% lihavesise verelisusega veiseid

Foto 1. Aldo Vaan ja Leino Vessart

(T. Bulitko)

Foto 2. Seminaril osalejad

(T. Bulitko)

lihaveiste hinnakirja järgi. See suurendab vajadust liituda lihaveiste jõudluskontrolliga, et vajalikud tõulisuse andmed saaks õigesti kajastatud. Veisekasvatajatel, kel on huvi jõudluskontrolliga liituda, palun ühendust võtta aretusspetsialist Reet Toiga. Tänu Rakvere lihakombinaadi tegevusele tunnetame tarbijatena ka juba mitmed aastaid kodumaise lihavesetoodangu olemasolu turul. Sellele püüavad järgneda ka teised tööstused.

MTÜ Liivimaa Lihaveis soovib realiseerida oma liikmetele kuuluvaid anguse ja herefordi tõugu lihaveiseid. Varasemalt on probleemne olnud vähem intensiivsete tõugude SEUROP süsteemil lihakehade klassifitseerimisest paremate tulemuste saavutamine. Ühingusse kuulub üksteist lihaveisekasvatajat. Suurimas karjas on 500 veist. Kuna anguse ja herefordi tõugu veised sobivad ideaalselt kasvatamiseks rohumaadel, peetakse sobivaks umbes 270 kg rümbamassi. Oluliseks peetakse toote päritolu identifitseerimist, mis on tuvastatav ka tootepakendil spetsiaalse partii numbriga. MTÜ Liivimaa Lihaveis ei pea teisi lihaveseturustajaid oma konkurentideks, sest nende poolt pakutav toodang ei ole laiatarbekaup ning suur rõhku pannakse kvaliteedile, mis kajastub ka toodete hinnas. Kuigi liikmeskonda kuulub väike tootjaterühm,

on selline tegevus kasulik kogu lihaveisekasvatussektorile.

Märjamaa Lihatööstus OÜ varub umbes 10–15 veist nädalas. Peamiseks suunaks on maheveiseliha propageerimine ning otsitakse sellele ka ekspordikanaleid. Sel suvel tutvustatakse oma toodangut ja lihaveiselihaga koostöös Eesti Põllumajandus-Kaubanduskojaga mitmetel väliüritustel, kus püütakse suurendada ka tarbijate huvi selle toote vastu.

Estonian ACB Vianco OÜ on tegelnud peamiselt elusloomade turustamisega. Pikaajaliseks partneriks on olnud lihaveisekasvatajatele veiste tarnimisel Rakvere lihakombinaadile. Nuumveiseid on turustatud ka välisriikidesse. Lihaveistena on Rakvere lihakombinaati realiseeritud Vianco tegutsemisperioodil kokku üle kümne tuhande veise. Rõhutatati tarnete stabiilsuse olulisust, mida on mõjutanud ka nuumveiste eksport teistesse riikidesse.

Eesti Töuloomakasvatajate Ühistu (ETKÜ) tutvustatakse veiste realiseerimise võimalusi Türki. Siin oleks tähtis teadmine projekti võimalikust kestvusest. Samas kolmandate riikidega sellesuunalisi kokkuleppeid saavutada ei ole kerge. Seetõttu tuleb Türgi-suunalisel turul töötada praegusi võimalusi arvestades, aidates kaasa veiste realiseerimisele, mis tulevikus tagaks võimaluse ka tõuveiseid müüa. Märjiti, et ETKÜ on ka varem algatanud lihaveiste müügi projekte. Nii näiteks alustati 2004. aastal pullvasikate müüki Euroopa riikidesse ning käivitati lihaveiste varumine ka Rakvere lihakombinaadile.

Alltech Eesti OÜ ettekanne käsitles lihavesikasikate elujõulisust ning põhikarja jõudmist. Probleemiks võivad olla sageli mitmesugused viirushaigused vms tegurid, mida farmerid saaks vältida. Lisaks käsitleti ka mõningaid majanduslikke näitajaid, saamata jäänud tulu vasika kaotamise korral. Ülevaade anti ka lihavesekarjadele silotootmise põhiteguritest.

Kahepäevase seminari korraldamist lihavesikasvatajatele toetati ka maaelu arengukava meetmest.

Tori hobusekasvanduse juubeliaasta

Krista Sepp

Eesti Hobusekasvatajate Selts

Tori hobusekasvanduses korraldatakse 155. juubeliaastal mitmeid hobuüritusi.

Alustati 14. ja 15. mail, kui kasvanduses tähistati takistus- ja koolisõidu võistlustega XVI Tori Hobuse Päeva ning ühtlasi sai alguse karikasari Tori Hobune 2011. Teist aastat järjest on võistluskavas üks parkuur eesti tõugu hobustele ning karikasari finaalis septembris Säreveeres antakse karikas üle edukaimale eesti tõugu hobusele takistussõidus.

8. juunil toimus järjekordne EHSi üldkoosolek. Enne seda toimusid eesti, tori ja eesti raskeveohobustele korraldatud sõidu- ja veokatsed Tori hobusekasvanduse ringrajal ning õhtul oli kasvanduse hoovil hobuste näitus,

millele järgnes aretajate õhtu. Hobusekasvatajad tegid sümbolse tagasiwaate Tori hobusekasvanduse 155 aastale.

Lisaks toimuvad 12. augustil eesti tõugu noorhobuste üleriigilised jõudluskatsed ja 20. augustil kogunevad tori ho-

Foto 1. Auhind Marko Villemsonile tori tükuga Ludvig 13 731 T alagrupivõidu eest
(K. Sepp)

busearetajad Torisse, konkureerivad parimad kaheaastased noorhobused.

Septembri esimesel nädalavahetusel korraldavad Eesti Ratsaliit, EHS ja ESHKS järjekordse noorhobuste tšempionaadi.

Foto 2. Eesti tõugu hobuste arvestuses võitis Külliki ja Veljo Sinikase aretatud täkk Rodotendron
(K. Sepp)

Foto 5. Riin Ingre Saare Tori hobusekasvandusest Orsellaga
(K. Sepp)

Foto 3. Eesti tõugu takuga Ralf 824 E võistles Kati Raidma
(K. Sepp)

Foto 6. Elis Nõgel ja Verso de Lee – kahe võistlusala võitja Heimtali hobusekasvandusest
(K. Sepp)

Foto 4. Kirsika Neimla ja Agarus Ise Jänedalt – koolisõidu raskema skeemi võitjad
(K. Sepp)

Foto 7. Parim koolisõidupaar – Getter Kangur Forteesial
(K. Sepp)

Piirkondlikud jõudluskatsed noorhobustele

Krista Sepp

Eesti Hobusekasvatajate Selts

Alates 2009. aastast toetab Eesti riik hobuste jõudluskontrolli läbiviimist, möödunud aastal oli toetus ühe looma kohta 101.50 eurot. Eesti hobusekasvatajate seltsi viie haruseltsi liikmetele on see andnud võimaluse esitada noorhobune hindamiseks oma hobusekasvanduses või lähimas, katsete läbiviimist võimaldava hobutalli juures, kaasatud on hindamiskomisjoni liikmeid, kutsutud ja koos komisjoniga on käinud noori hobusekasvatajaid.

Eelnevatel aastatel tuli hobusekasvatajal tihti arvestada ühe kuni kolme jõudluskatse läbiviimise kohaga maakonnas ning lisaks aina kasvavate kuludega hobuste transportidele.

Eesti hobusekasvatajate selts alustas 2011. aastal piirkondlike noorhobuste jõudluskatsetega **Muhumaal Tihuse Turismitalus**, kus selle päeva seisuga oli 298 oma talu hobust, lisaks ka mõni eesti hobune, kel Soome sõit ees. Katsete eesmärgiks on valida, lähtudes aretus- ja säilitusprogrammidest, välja parimad noorhobused selle aasta augustis toimuvatele üleriigilistele jõudluskatsetele ning anda nõuannet aretustöös valikute tegemiseks. Sel aastal hinnati Tihusel peamiselt täku Vaks 696 E järglasi. Kahe-kolmeaastased sälud paistsid silma tõutüübi ja hea kehaehitusega ning vaba liikumisega. Noorhobused, kes suurest karjast esitluseks välja toodi, olid väga hea iseloomuga ning koostöövalmid – turismivaldkonnale sobiva hobuse olulised omadused.

Saaremaal Tika talus on noorhobuste hindamisel hea õppida tundma eesti hobuse aretust, seost ponispordiga. Aili Ige Tika talust on eesti hobuste hindamiskomisjoni liige, kuid seekord sai tema osaleda vaid arvamuskatsetes. Parima hinnangu sai täku Taigur 721 E järglane Tessi. Talu investeeris käesoleval aastal sugutäku ostu, valitaks on Pihla hobusekasvanduses aretatud, tunnustatud sugutäkk Raket 840 E.

Läänemaal Topi talus, EHS Tori hobuste kasvatajate haruseltsi juhataja Aldo Vaani hobusekasvanduses nägime tori tõugu hobuseid, kellest Potsdam ja Portugal, isaks

Foto 2. Tori tõugu täkk Hiibus (i. Hilbek 13 533 T) Tori hobusekasvanduses (K. Sepp)

mõlemal täkk Premial 13 571 T, on välja valitud 20. augustil toimuvale finaaluülevaatusse.

Pärnumaal Tori hobusekasvanduses ja **Andres Kallaste hobusekasvanduses** esitleti üheksat noorhobust, kahe järglasega olid esindatud täkk Hilbek 13 533 T ja Cumberland 13 729 T. Parima hinnangu sai täku Preester 13 603 T järglane Pomerants. Taimi Usin tõi katsetele ainsa eesti hobuse esindaja Veto. Viks 708 E järglane hinnati väga hea tüübi, kehaehituse ja hüppeandega noorhobuseks.

Andres Kallaste hobusekasvanduses esitleti 43 noorhobust eesmärgiga võrrelda kahe- kuni kuueaastasi tori tõugu noorhobuseid, täkkude Arhivar, Arhippos, Casanova ja Carry's Son järglasi.

Ühes arvukamalt noorhobuseid hindamisele esitanud tõukasvanduses sai ülevaate tunnustatud täkkude järglas-konnast ja perekondaretuse osast aretustöös.

Raplamaal Kohila tallis

2011. aastal astus EHS liikmeks Raplamaalt Kohila talli perenaine Helve Saarestik ning tema ettevõtmisel korraldati noorhobuste jõudluskatsed, hindamiskomisjoni liikmed Andres Vaan, Anu Päriseo ja Andres Kallaste hindasid eesti ja tori tõugu noorhobuseid. Eesti hobuste seas hinnati Vilandra, Viks 708 E järglase hüpe 9 punktiga. Nii

Foto 1. Topi talu tori tõugu 2-aastane täkk Podstam (i. Premial 13 571 T), aretaja Aldo Vaan (K. Sepp)

Foto 3. Eesti tõugu täkk Veto (i. Viks 708 E) vabahüppel, aretaja Taimi Usin (K. Sepp)

Foto 4. Tori tõugu 3-aastane täkk Antsip (i. Arhippos 13 535 T), aretaja Andres Kallaste (K. Sepp)

Foto 5. Poni Jakomo Neeruti külas Tiiu Tootsi hobutalus (K. Sepp)

kõrge hinnang eesti hobuse hüppeomadustele on suurepärase tulemus. Tori tõu säilitusprogrammi kuuluv noorhobune Hans, isa Hertsog 12 521T, paistis silma hea kehaehitusega ning tori tõu aretusprogrammi kuuluv tori mära Csenia oma suurepärase tüübiga.

Järvemaal on toimunud jõudluskatsed **Maie Kukke hobusekasvanduses** Poaka külas ja Säreveres Järvamaa kutsehariduskeskuse hobusetallis.

Maie Kukke hobusekasvanduses tunnustati täku Soliid 12 339 T järglasi Sandy ja Serena, kaks täisõde, väga headeks säilitusprogrammi kuuluvateks tõumäradeks.

Järvamaa kutsehariduskeskus pöörab võimaluste piires rohkem tähelepanu kohalikele tõugudele, sel korral hinnati kahte eesti ja kahte tori tõugu noorhobust.

Valgamaal Palupera vallas on kena talli teinud ja panustanud ponidele, kuid nende kõrval ka eesti ja tori hobuse tõule Tiiu Toots. Hinnati esimesi kaheaastasi eesti tõugu täku Ralf 824 E järglasi.

Samal päeval hinnati noorhobuseid Tartumaal Majala külas Sirje Viljamaa hobusekasvatusega tegelevas talus vastvalminud esitlusväljakul, parim eesti hobune põlvneb täkust Amlet 740 E.

Saaremaal Pihltla hobusekasvanduses on noorhobuseid ligi poolsada, seekord hinnati 34 noorhobust ning ühtlaselt hea tõutüübiga olid nii Rannik 747 E kui Aku 684 E järglased.

Pihltla hobusekasvanduse noorhobuseid on arvukamalt müüdnud Rootsi, kuid ka möödunud aastal Soomes toimunud eesti tõugu hobuste edukaim oli Pihltlast pärit Aku 684 E tütar.

Tartumaal suuremates hobusekasvandustes – Hillar Kaldi Pärna talus ja Jüri Somelari Kobratu tallis – on

rõhuasetus tori ja eesti tõugu hobuste aretusele. Kobratu tallis on lisaks silmapaistvad trakeeni märad ja sugutäkk. Pärna talu teeb tugevat tööd tori hobuste propageerimisel ratsaspordis ning hinnatud hobuste seast on valikut nii takistus-, kooli- kui rakendisportid kasutuseks.

Foto 6. Tori tõugu täkk Kasimir Jüri Somelari Kobratu tallis Tartumaal (K. Sepp)

Viljandimaal Heimtali hobusekasvanduses oli hindamisel aastakäik Moorionist, trakeeni täkust, kes esineb edukalt koolisõidus ning on Heimtali hobusekasvanduses aretustäkuna.

Hobuste jõudluskatsetel hindamise kord ja üldised põhimõtted on kirja pandud tõu aretus- ja säilitusprogrammides, millega võib tutvuda EHS kodulehel.

Arutelud Jõudluskontrolli Keskuse tuleviku üle

Emeriitprof Olev Saveli
ETLLi president

Põllumajandusminister Helir-Valdor Seeder kutsus 10. mail 2011 ümarlauaarutelule Katrin Reili (VTA), Aavo Mölderit (EPKK), Olev Saveli (ETLL), Tanel Bulitko (ETKÜ) ja Kaivo Ilvese (JKK), kutsututest ei

osalenud Juhan Säreava (EPTKL) ja Jaak Herodes (ETKL). Põllumajandusministeeriumist võtsid osa ase-kantsler Toivo Nõvandi, Helje Veer (riigivara haldamise büroo juhataja) ja Indrek Grusdam (kantsleri vanemabi). Ümarlaua teemaks oli Jõudluskontrolli Keskuse tulevik.

Teema sissejuhatuses märkis minister, et JKK tulevikku on arutatud korduvalt, kuid mitmesugustel asjaoludel on

jäänud olukord endiseks. Praegu pole samuti otsest põhjust jõudluskontrollisüsteemi muutmiseks, sest tegevust on tunnustatud ka rahvusvaheliselt.

Käimas on riigiasutuste tugiteenuste (raamatupidamise, arveldamise, varade haldamise jm) tsentraliseerimise ettevalmistamine. Seetõttu tuleb ettenägevalt üle vaadata, millised asutused jäävad riigi hallata, millised tuleks üle anda erakätesse. JKK pole tüüpiline riigiasutus, sest teenib põhilise osa sissetulekust teenustasude kaudu loomaomanikelt. Ministeeriumi seisukoht on, et praegu on võimalik keskus üle anda aretusühingutele. Poliitilised seisukohad võivad tulevikus muutuda.

Kaivo Ilves selgitas, et JKK initsiatiivil tuligi ümarlaud kokku, sest on vaja määratleda keskuse lähitulevik, millest selguks, kas osaleda riigiasutuste tugiteenuste tsentraliseerimises või mitte. Kui kõne alla tuleb üleandmine ühele aretusühingule, peab arvestama, et 85% teenustest on seotud veisekasvatusega, seega on otstarbekas ühendada keskus ETKÜga.

Katrin Reili toetas seda ettepanekut, sest koos sellega tekib JKK õigus taotleda aretustoetust jõudluskontrolli läbiviimiseks, seni seda polnud. Aavo Mölder, Tanel Bulitko ja Olev Saveli tõstsid üles aretustoetuse tuleviku küsimuse, sest on oht, et EL keelab selle maksmise 2014. aastast. Sel juhul jõudluskontrolli ulatus väheneks kiiresti, väiksemate aretusühingute (seltside) majandamine muutuks probleemseks. Jõudluskontrolli Keskuse igast erastamise arutelust on ETKÜ nõukogu informeeritud ja liikmed on lubanud läbirääkimisi jätkata.

Arutelu käigus käsitleti juriidilisi ja varalisi küsimusi. Minister võttis seisukoha, et on vaja läbi vaadata, millised parandusettepanekud on vaja teha seadustesse, kuidas on võimalik vara üle anda ETKÜle. Seadustesse on vaja parandustena sisse viia garantiid, et riigitoetus jätkuaks ka tulevikus samal tasemel. Uus kohtumine on 8. juunil. Selleks ajaks on vaja ETLli liikmete seisukohta, kas kõik aretusühingud toetavad ettepanekut JKK üle anda ETKÜle.

ETLLi koosolek kogunes 23. mail 2011. a Jõudluskontrolli Keskusse. Osa võtsid Aavo Mölder, Tanel Bulitko ja Tõnu Põlluäär (ETKÜ), Hillar Kald (EHS), Käde Kalamees (EKS), Külli Vikat (ELaS), Liia Taaler (EKAÜ), Olev Saveli ja Helgi Tennisson (ETLL). Kutsututest osalesid Hendrik Kuusk ja Liina Jürgenson (PÕM), Katrin Reili (VTA), Kaivo Ilves (JKK), Haldja Viinalass (EMÜ) ja Raivo Laanemaa (ETSAÜ).

Päevakord

1. Põllumajandusministeeriumi ettepaneku Jõudluskontrolli Keskuse üleandmisest ETKÜ-le arutelu, Jõudluskontrolli Keskuse majandamisest, finantseerimise korrast ja allikatest, üleandmise oletatavatest plussidest ja miinustest rääkis JKK direktor Kaivo Ilves. Teema algas juba enne 2002. aastat, nüüd alustas JKK. Praegu on tugiteenuste (raamatupidamine, arveldamine) tsentraliseerimise ettevalmistamine, eelnevalt on vaja selgeks teha tulevik. PÕM säilitab jõudluskontrollisüsteemi tervikuna. 85% teenustest on seotud veisekasvatusega, 5% seakasvatusega, teiste osa on väike. Neljakümne viiest töötajast ainult kaks on vaid vähe seotud veisekasvatusega. ETKÜga on ühine liikmeskond, 13% tuleb nende liikmete teenustest.

Foto 1. Koos põllumajandusministriga (paremalt) Toivo Nõvandi, Kaivo Ilves, Helje Veer, Indrek Grusdam ja Katrin Reili
(O. Saveli)

Miinused: riik on taganud stabiilse finantseerimise, 1990. a andis arengutõuke. Tööks on vaja kahte analüsaatorit, a 7 mln kr, iga 10 a tagant tuleb vahetada. Ühele aretusühingule võib olla see raske. ETKÜle hinnatakse pulle, keda pakutakse veisekasvatajatele, või analüüsitakse piimatööstuste kontrollproove – võidakse kahelda, kas ei teki huvide konflikti. Pullide hindamist kontrollib INTERBULL ja piimaanalüüsid on koodiga, laborit sertifitseeritakse.

Plussid: JKK-l ja ETKÜ-l on ühised kliendid, saavad paremat teenust. Oluline on ühine eesmärk, koos ka vastutus. JKK-le saab paindlikum eelarve, seni on kahe (põllumajandus- ja rahandus-) ministeeriumi otsustada. ETKÜ-l on JKK-st suuremad rahavood.

Teiste aretusühingute teenindamise põhimõtted ei peaks muutuma. Sama serveri kaudu saab kõiki teenindada, kasutades meie töötajaid paremini. ETKÜ annaks neile lisatööd.

Eesti Töuloomakasvatavate Ühistu arvamuse JKK üle võtmisest ja edasisest koostööst teiste aretusühingutega avaldasid nõukogu esimees Aavo Mölder ja juhatuse esimees Tanel Bulitko.

A. Mölder märkis, et probleemiks on olnud piimatööstuste proovide hindamise neutraalsus. Kuid praegu pole enam probleemiks. EL investeerimistoetusi jagatakse eratevõtetele paremini. Seakasvatuse osa on väike, sest paljud loobuvad, ATRIA astub ETSAÜst välja (EKSEKO juba varem). Stabiilsus peaks säilima. Pole karta, et piimatootmine kaoks, JKK põhitegevus jääb. ETKÜ nõukogus on arutatud ühinemist ja lubatud läbi rääkida. Üleandmine toimuks valitsuse tasemel, riik ei anna kõike üle. Hilisemal kohtumisel Juhan Särgevaga selgus, et EPTKL-l pole vastuseisu.

Tanel Bulitko selgitas, et murelikuks teeb aretustoetuse püsivus. (Minister on lubanud, et taotlevad toetuste jätkamist.) Teiste aretusühingute kartust peaks vähendada, et PÕM fikseerib tingimused. Varem pole räägitud üleandmisest, seega on praegu soodus olukord.

Suured EL riigid on seisukohal, et jõudluskontrolli keskus on vaja hoida nii kaua riigi käes kui võimalik. ETKÜ-l on võimalik investeerida isegi enam. Oleme valmis jätkama arutelu. Tunneme vastutuse suurenemist, kuid oleme valmis seda kandma. On olnud ka ettepanek luua riiklik

sihtasutus, mis pole arvestatav. ETKÜ-l ja JKK-l on samas piirkonnas eraldi teenindajad, ühinemisel saab kasutada inimesi efektiivsemalt.

Külli Vikat (ELaS) väitis, et pole juhatusega veel arutanud, kuid võib tekkida tõrjutuse moment. Seni on vähe infot.

Hillar Kald (EHS) väitis, et pole halb variant, kuid kardetakse, et teenus läheb kallimaks. Teiselt poolt annab töötajatele koormust. O. Saveli lisas Andres Kallaste väite, et võiks arutada kõigi aretusühingute osalust jõudluskontrollisüsteemi haldamisel näiteks ETLLi tasemel.

Liia Taaleri (EKAÜ) väitel jäävad karusloomakasvatavad neutraalseks, sest ei kasuta jõudluskontrolli teenust.

Käde Kalamehe (EKS) arvates on ettepanek ootamatu, sest tekib küsimus, kas seni polnud tegevus korras. Tihti on juhtunud, et normis riigisüsteemi erastamisel on tegevus läinud kehvemaks.

Raivo Laanemaa (ETSAÜ) väitis, et osaletakse protsessis. Telefonitsi oleme saanud väga erinevaid seisukohti. Esitame kirjaliku arvamuse otse PÕMile.

Hendrik Kuusk tutvustas põllumajandusministeeriumi ja Katrin Reili VTA seisukohta. Kunagi toimus asekancler Andres Oopkaupi kabinetis arutelu riigi osa üle. Nõrk koht oli seaduslikkus labori suhtes. Nüüd on sertifitseerimise võimalused, pole vaja riigi sekkumist. 2007. a oli probleemiks tõuaretustoetus, siiski jäeti eelarvesse sisse klausliga, et viie aasta pärast jäetakse välja. Rikastel riikidel on probleem, et toetatakse aretusorganisatsioon, mis segab konkurentsi. Teenuse hind ei tohiks tõusta. Riigi osa on väike, kõik tuleb eraisikutelt. Ainult eelarve kujundamine on riiklik, mis on väga keerukas kahe ministeeriumi vahel. Riigi omandis on ainult hooned, aparatuuri uuendamise vahendid on juhuslikud vastavalt vajadustele.

Katrin Reili (VTA) väitel on ta kümne aasta jooksul olnud nende arutelude juures. Õige on üle anda ETKÜle, kes omab jõudluskontrolli läbiviimise tunnustust. Räägitakse ühe partneriga, teenus ei tohiks minna kallimaks. Aretustoetuse jäämisel on õige taotleda jõudluskontrolli toetust, JKK-l seni polnud.

Haldja Viinalass (EMÜ VLI professor) märkis, et koostöö jätkub tulevikus, ühendus ETKÜ + JKK on perspektiivne. Kasutame teenust, mida suurem organisatsioon, seda parem.

Järgnes arutelu, kus selgusid seisukohad, ja hääletamisel toetasid viis ETLLi liiget (puudus ELSi esindaja) põllumajandusministeeriumi ideed Jõudluskontrolli Keskuse ühendamiseks Eesti Töuloomakasvatavate Ühistuga.

Samateemaline arutelu samas koosseisus toimus põllumajandusminister Helir-Valdor Seederi juures 8. juunil. Kokkutulnud teatasid, mis on vahepeal selgunud. Helje Veer selgitas võimalusi vallasvarade üleandmiseks ja kinnisvarade rentimiseks, rendiaeg sõltub kinnisvara maksusest. Takistusi siin pole ja on võimalik lepingu(te) alusel määratleda üksikasjad. Selleks on vaja varad hinnata, millest sõltub otsustaja tase. Eesti Töuloomakasvatuse Liidu seisukoha andsime üle, käsitus eelpool. Eesti Töuloomakasvatavate Ühistu seisukoht erines selles mõttes, et nad sooviksid eraldi erastada (ühendada) sigade jõudluskontrolli tarkvara ja sellega muuta mõnevõrra lepingulisi suhteid JKKga.

Minister võttis arutelu kokku selliselt, et suve jooksul on võimalik varad hinnata, seadusparandused ette valmistada ja koostada kaks lepingut (ETKÜ ja ETSAÜga) 1. novembriks, mis lubaks kogu protseduuri läbi viia 1. jaanuari 2012. a seisuga.

Tulevase asukoha suhtes oldi ühisel arvamusel, et JKK koondada Märjale ETKÜ laborihoonesse.

Hiina põllumajandusdelegatsioon Eestis

Tanel Bulitko

Eesti Töuloomakasvatavate Ühistu

Aprilli 16. nädalal külastas Eestit Hiina põllumajandusdelegatsioon eesotsas asepõllumajandusminister Chen Xiaohuaga. Eesti ja Hiina põllumajandusministeerium sõlmisid vastastikku mõistmise memorandumid ning toimus ärifoorum, kus kahe riigi põllumajandusettevõtteid ja toidutootjaid arutasid koostöövõimalusi.

Ärifoorumil andsid mõlema riigi põllumajandusministeeriumi esindajad ülevaate oma riigi põllumajandusest ning võimalustest kahepoolseks koostööks. Saime parema ülevaate Hiina põllumajandustootmisest ja sealsest turuolukorrast ning samuti valdkondadest, kus hiinlased näevad suuremaid võimalusi koostööks.

Ärifoorumi teine pool toimus töörühmades. Osalesin piima-lihavaldkonna töörühmas, kus oli võimalik teineteise tegevustest põhjalikumalt ülevaadet saada, samuti küsimusi esitada. Esimesel kohtumisel pean pigem oluliseks mitte niivõrd konkreetsete koostööside teemad, vaid meie jaoks uute võimalustega tutvumist ning vajalike kontaktide saamist.

Hiina delegatsiooni liikmetel oli huvi tutvuda ka Eesti tõuaretusega. Seetõttu pakuti ETKÜ-le võimalust, et hiinlased külastaks koos aseministriga meie ühistut. ETKÜs vesteldes saime anda konkreetsema ülevaate ja taustainfo Eesti tõuaretuse ning loomakasvatuse sektorist. Samuti oli külalistel arvukalt küsimusi meie veisekarja kohta.

Tutvuti ka aretusmaterjali tootmisega. Aseminister nägi just selles valdkonnas koostöövõimalusi, kuna Eestis kasvatavad tõud tunduvad nendele väga sobivad ja produk-

Foto 1. Hiina põllumajandusdelegatsioon (N. Haasmaa)

tiivsed. Uuriti ka veiste söötmist, pidamist ning tehnoloogilisi farmilahendusi.

Hiinas asutatakse praegu väga kaasaegseid seemendusjaamu ja aretusmaterjali tootmiskeskusi, kus koos sealsete aretusorganisatsioonidega osaleb ka väliskapital. Külaliste seas oli huvilisi, kel plaan rajada seemendusjaamu ning kes soovisid kontakte vahetada, et võimalusel kas või tehnilist laadi nõuannet saada.

Kindlasti on Hiina turule minekuks esmalt väga oluline riikidevaheliste koostöölepete sõlmimine, mille käigus nii toiduohutuse, veterinaaria kui muude tingimustega tutv-

takse kohapeal. Saavutatakse vastastikune usaldus ning vormistatakse vastavad sertifikaadid kaubavahetuseks.

ETKÜ on kogenud samalaadset koostöö alustamist Türgiga. Põllumajandusministeeriumide vahelised läbirääkimised vältasid üle kahe aasta, mille tulemusel lõpuks arenes välja koostöö.

Meie jaoks on kõige tähtsam, et Hiina tundis Eesti põllumajanduse vastu huvi ning saime läbi oma ühistu seda tutvustada. Kui sellest külaskäigust ükskõik milline Eestile oluline toiduainetööstuse valdkond leiab koostöökontakte, on sellest pikas perspektiivis kasu kogu sektorile tervikuna.

Eesti punase tõu viss 2011 selgunud

Pm-mag Tõnu Põlluäär

ETKÜ tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Lõõskavas päikeses ja kolmekümnekraadises palavuses selgusid laupäeval, 11. juunil, Ülenurmel põllumajandusmuuseumi arenil eesti punast tõugu kaunimad lehmad. Algselt registreeritud neljateistkümnest loomaomanikust jõudis lõpuks kohale kaksteist, kellel oli kaasas 60 suurepärasest veist vasikast täiskasvanud lehmani. Seekordne kohtunik oli Orla Kastrup Kristensen, kes koos abikaasa Birgitiga peavad 175-pealist piimakarjafarmi Taanis.

Tabel. XXII EPK VISS 2011 tulemused

A. Lehmvasikad		
1. Porgand 12699056	Banbro x Milstrand-Red	Ühinenud Farmid AS
2. Violetta 12695980	Cencent x Kodel-Red	Ühinenud Farmid AS
3. Eelik 12836888	Erik x Precise	Lea Puur
B. Lehmikud		
1. Kanni 10499733	Cadisco-Red x Pronto	Tartu Agro AS Rahinge
2. Piiga 8188748	Joel x Zober	Sallasto OÜ
3. Kessu 11450719	Cadisco-Red x Ascona	Tartu Agro AS Rahinge
C. Esmapoeginud lehmad		
1. Vööbe 9816206	Lichtblick-Red x Norton	Kõpu PM OÜ
2. Hüplik 9097681	Hupoly x Paolo-Red	Tartu Agro AS Rahinge
3. Talvi 9096943	David x Paolo-Red	Tartu Agro AS Rahinge

D. Noored lehmad		
1. Kupi 9094987	Kodel-Red x Bruto	Tartu Agro AS Vorbuse
2. Panto 8613769	Faber-Red x Jupi	Kõpu PM OÜ
3. Viola 9615786	Kodel-Red x Bruto	Ühinenud Farmid AS
E. Täiskasvanud lehmad		
1. Musta 8185235	Gibsi-Red x Norton	Sallasto OÜ
2. Liisa 6789176	FYN Cent x Bruto	Tartu Agro AS Vorbuse
3. Sära 6786724	Zober x SYD Garant	Tartu Agro AS Vorbuse
Viss 2011	Kupi 9094987	Tartu Agro AS Vorbuse
Reservviss	Vööbe 9816206	Kõpu PM OÜ

Foto 2. EPK Viss 2011 Kupi koos kohtunikupere (paremal) ja Tartu Agro võistkonnaga (T. Bulitko)

Toimetuse

Kolleegium: Tanel Bulitko, Käde Kalamees, Matti Piirsalu, Krista Sepp, Külli Vikat ja Olev Saveli (peatoimetaja), Eha Lokk (toimetaja)
Keeleline korrektuur: Silvi Seesmaa
Küljendus: Alo Tänavots

Address: Kreutzwaldi 46, 51006 Tartu, tel 731 3455

Internet: <http://www.etll.ee/>

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:

märtsis, juunis, septembris ja detsembris.

Trükk: OÜ Paar

Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudis

LKI endine direktor prof (sügisest emerit-prof) Olav Kärt konverentsi avamas

EMÜ VL uueks direktoriks valitakse dr (vet-med) Andres Aland (fotol paremal)

Loomakasvatuse, kalakasvatuse ja liha-piimatehnoloogia 2. kursuse üliõpilastel Männiku Piima OÜ külastamine

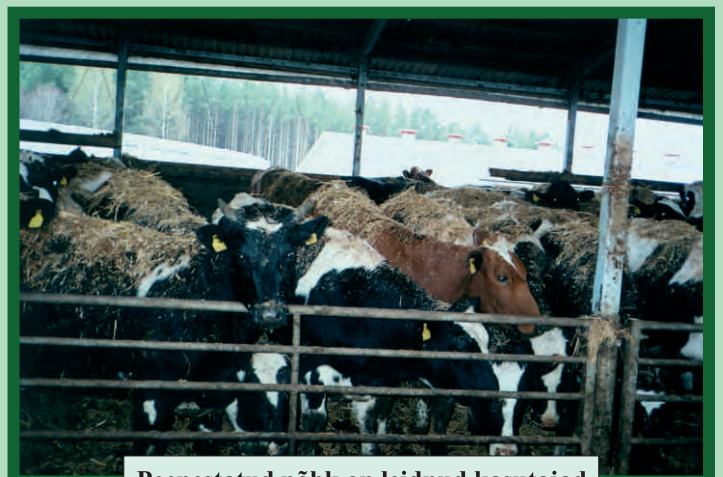
Veisekasvatuse viimane loeng

Selgitusi annab 2010. a parim piimaveisekasvataja Avo Samarüütel (paremal VL dots Heli Kiiman)

Põhupurustaja laadimine

Peenestatud põhk on leidnud kasutajad

Eesti Hobusekasvatajate Selts tähistas Tori hobusekasvanduse 155. aastapäeva sõidu- ja veokatsetega 8. juunil

Parim eesti tõugu mära Reti kahevõistluse
sammudistantsil (omanik Rein Haggi)

Parim eesti tõugu noorhobune Eber
kahevõistluse sammudistantsil
(omanik EHS; pidaja Maie Kukk)

Parim eesti raskeveo tõugu täkk Kasper
traavidistantsil (omanik Viktoria Kaasik)

Eesti hobuse tõu kolmevõistluse võitja Euro
traavidistantsil (omanik Taimi Usin)

Tori tõugu mära Ame – kolmevõistluse korduv võitja
koos omaniku Peeter Nurmikuga kelguveol

Eesti raskeveo tõu etalon ja legend täkk Naksur
(21.05.1987-17.05.2011), kelle jõudluskatsete tulemused
ühe km traavis 2 min 37 sek ja sammus 8 min 37 sek
on tõu rekordid. Tema järglasi on tõuraamatusse
kantud üle 50, varssu sünnib veel Vitsikul.